

เสียงที่ไม่อาจสำเหนียก: กระบวนการตีตราและความทุกข์ของผู้ป่วย

จิตเวชหญิงในชุมชน

นางสาวอรชร ไททวี
โรงพยาบาลบางแพ จังหวัดราชบุรี

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

“โน่น เดินมาอีกคนหนึ่งแล้ว” เป็นเสียงของเจ้าหน้าที่คนหนึ่งบอกผู้เขียน หลังจากที่ผู้เขียนปรารถนาออกมาว่า “คนไข้จิตเวชแถวนี้เยอะจัง” เหตุที่ผู้เขียนปรารถนาออกมาเช่นนี้ก็เพราะว่าขณะที่พวกเรานั่งกินก๋วยเตี๋ยวที่ร้านใกล้ๆ สถานีอนามัยในวันที่ผู้เขียนออกไปตรวจติดตามงานที่สถานีอนามัยอยู่นั้น ผู้เขียนสังเกตเห็นคนไข้จิตเวชเดินผ่านร้านก๋วยเตี๋ยวไปแล้วถึง 2 คน ในเวลาไม่ถึงครึ่งชั่วโมงหนึ่งในเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยแห่งนี้เลยบอกผู้เขียนว่าถ้าพวกเราขยับไปอีกสักพัก ก็จะได้เห็นคนไข้จิตเวชในตำบลนี้อีกหลายๆ คน

จากข้อมูลที่นำเสนอตั้งกล่าวข้างต้นเป็นเสมือนสัญญาณเตือนอะไรบางอย่างให้กับเราชาวสาธารณสุขได้สะกิดใจอะไรกันบ้างว่าคนในชุมชนที่เดินๆ กันอยู่นั้นมีกี่คนที่เป็นบ้า เพราะสถิติจากองค์การอนามัยโลกระบุว่า 1 ใน 5 ของคนที่อยู่ร่วมในสังคมจะเป็น “โรคจิตเวช” นั่นหมายถึงว่าแทบจะทุกบ้านจะต้องมีสมาชิก 1 คน ที่มีสิทธิ์เป็นโรคนี้อันซึ่งไม่แน่ว่าคนนั้นอาจจะเป็นคนในครอบครัวคุณ หรือเพื่อนร่วมงานที่นั่งข้างๆ คุณ หากเป็นเช่นนั้นแล้ว ช่างเป็นข้อมูลที่น่ากลัวจริงๆ

จากรายงานของกรมสุขภาพจิต พบว่า ถึงแม้อัตราป่วยด้วยโรคทางจิตจะมีแนวโน้มลดลงก็ตาม โดยพบว่าในปี พ.ศ.2546 มีผู้ป่วยโรคจิต 474,241 คน ปี พ.ศ.2547 มีผู้ป่วยโรคจิต 423,078 คน ปี พ.ศ.2548 มีผู้ป่วยโรคจิต 357,241 คน คิดเป็นอัตรา 571.44, 682.67 และ 572.34 ต่อประชากรทั้งหมดในแต่ละปี ตามลำดับ (กรมสุขภาพจิต 2549) ตัวเลขดังกล่าวถือว่าเป็นตัวเลขที่สูงอยู่มากเมื่อเทียบกับสัดส่วนประชากรทั้งหมด มีเหตุปัจจัยหนึ่งที่ชวนให้สงสัยว่าการรายงานข้อมูลของกรมสุขภาพจิตนั้นเป็นข้อมูลที่ได้รับรายงานจากผู้ป่วยที่ขึ้นทะเบียนรักษา กับหน่วยงานด้านสาธารณสุขทั้งภาครัฐและเอกชนเท่านั้นกระมัง เพราะจากการสอบถามข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่รับผิดชอบงานส่งเสริมสุขภาพจิตในอำเภอบางแพ พบว่ามีผู้ป่วยโรคจิตอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก ผู้ป่วยบางคนไม่ได้รับการรักษาด้วยวิธีการใดๆ หรือจากหน่วยงานสาธารณสุขใดๆ เลย ทำให้เกิดข้อสงสัยว่า เพราะเหตุใด ผู้ป่วยจิตเวชจำนวนหนึ่งจึงไม่ได้รับการรักษา หรือรักษาด้วยวิธีการใดกัน

จิตเวชในทางการแพทย์ เป็นที่ทราบกันแล้วว่าในทางวงการแพทย์นั้น การเจ็บป่วยด้วยโรคทางจิตเวช มีสาเหตุหลักคือ เกิดจากสารโดปามีน (Dopamine) ในสมองมากเกินไป ทำให้บุคคลไม่สามารถครองสติของตนเองได้ และยังมีสารเคมีในสมองที่สำคัญอีกชนิดหนึ่ง คือ ซีโรโทนิน (serotonin) ซึ่งหากมีน้อยเกินไปจะทำให้กลายเป็นคนหดหู่ซึมเศร้า และถ้ามีมากเกินไปจะทำให้เกิดความก้าวร้าวได้ นอกจากนี้ยังพบว่าการเสพยาเสพติดบางประเภท เช่น ยาบ้า ยาอี เข้าไปแล้วจะส่งผลต่อสมอง โดยการกระตุ้นเซลล์ประสาทให้หลั่งสารโดปามีนและซีโรโทนินออกมาจำนวนมาก ทำให้ผู้เสพเกิดความก้าวร้าวและประสาทหลอนได้ ในทางการแพทย์จึงระบุว่าโรคจิตเวชเป็นโรคที่เกิดจากการมีสารในสมองผิดปกติ ทำให้สมองสั่งการให้จิตใจและร่างกายของมนุษย์มีพฤติกรรมผิดไปจากที่เคยเป็น หรือหลุดพ้นไปจากจารีตแบบแผนที่สมองส่วนเหตุผลเคยควบคุมมนุษย์คนนั้นไว้ ดังนั้น โรคจิตเวชจึงเป็นโรคที่แสดงออกมาทางภาวะจิตใจ ความคิด อารมณ์ที่ไม่สามารถควบคุมได้ จนทำให้มีการแสดงพฤติกรรมแปลกๆ ออกมา อย่างที่เรียกว่า “เสียสติ” หรือที่เรียกว่าเป็น “คนบ้า”

ถึงแม้ในระบบการแพทย์ตะวันตกจะสามารถพิสูจน์ถึงสาเหตุการเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวช แต่ในระบบความเชื่อของคนในชุมชน มักมีความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยแอบแฝงอยู่เสมอ คือไม่มีการปักใจเชื่อถึงสาเหตุการเจ็บป่วยว่าจะเกิดจากเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ สาเหตุของการเจ็บป่วยหรือความไม่สุขสบายอาจมีมาจากหลาย ๆ สาเหตุ และยิ่งการเจ็บป่วยด้วยโรคทางจิตเวชด้วยแล้ว สาเหตุของการเจ็บป่วยน่าจะมีความซับซ้อนมากกว่าการเจ็บป่วยทางกายมากนัก โดยในสมัยก่อนเชื่อว่าผู้ที่มีอาการทางจิตนั้นมักจะต้องประสบเจอกับเหตุการณ์บางอย่างที่เป็นเงื่อนปม ทำให้เกิดการสะสม ผังใจหรือช็อคกับเรื่องที่กระทบจิตใจอย่างแรงจนเกิดผลต่อจิตใจ ทำให้ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ จนกระทั่งหลุดออกไปจากโลกของความเป็นจริง

จิตเวชในทางประวัติศาสตร์ ในสมัยก่อนมักมองว่าคนที่แยกตัวไม่เข้าสังคมและมีพฤติกรรมผิดแปลกไปจากบรรทัดฐานทางสังคมเป็นบุคคลที่ผิดแปลกไปจากคนปกติ โดยอาจเชื่อว่าเป็น “แม่มด” ซึ่งคนเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง แม่มดสามารถสร้างความเสียหายแก่คนในชุมชนได้ จึงมีการไล่ล่าแม่มดขึ้น โดยการลงโทษสังหารด้วยการจับถ่วงน้ำ เผาทั้งเป็นและใช้ก้อนหินทับ หรือขว้างปาจนเสียชีวิต เมื่อบริบททางสังคมคลี่คลายไปเราจึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การติดป้ายตีตราว่าเป็น “แม่มด” นั้น เป็นความจริงที่ถูกเสกสรรปั้นแต่ง หรืออุปโลกน์ขึ้นด้วยอำนาจแห่งการนิยามหรืออำนาจเชิงสัญลักษณ์ (system power) แบบหนึ่ง และเมื่ออำนาจคลี่คลายไปการนิยามความจริงและการติดป้ายตีตราความผิดปกติก็เปลี่ยนไปด้วย จาก “แม่มด” ในยุคปฏิรูปศาสนา คือคนที่มีความผิดแปลกหรือเบี่ยงเบนก็กลายมาเป็น “คนบ้า” ในยุคต่อมา

ฟูโกต์ได้นำเสนอไว้ในหนังสือ *Madness & Civilization* ว่าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 มีแนวคิดในเรื่องการจัดหมวดหมู่เกี่ยวกับความผิดปกติทางสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยที่ในปี 1656 บริบทของประวัติศาสตร์ในขณะนั้นเป็นยุคแห่งการเฟื่องฟูของทุนนิยมและการค้าที่มีแรงงาน การผลิตจึงเป็นหัวใจสำคัญในยุคนั้น และในช่วงนี้เองที่โรงพยาบาลทั่วไป (hospital general) ได้เปิดขึ้นที่กรุงปารีสเพื่อกักขัง “คนผิดปกติ” ที่เหมารวมเอาทั้งคนบ้า ขอลาน คนจรจัด โสเภณี คนตกงาน หรือแม้แต่คนจนไว้ด้วยกัน ดังนั้น “โรงพยาบาล” ที่ว่านี้มิได้มีไว้เพื่อการรักษาพยาบาล แต่เป็นสถานที่เพื่อบังคับและฝึกฝนให้คนเหล่านี้รู้จักการทำงานและการผลิต ในระยะต่อมา “คนวิกลจริต” ไม่สามารถผลิตงานได้เป็นจำนวนมากๆ อย่างที่ทุนนิยมต้องการ พวกเขาจึงถูกคัดแยกออกจากกลุ่มอื่นที่มีร่างกายสมประกอบและเหมาะสมแก่การฝึกฝนให้มีวินัยในการทำงานและการผลิต การแยกคนปกติเหล่านี้ออกจากคนวิกลจริตนั้น แนวคิดดังกล่าวได้พัฒนาต่อมาจนเป็นสถานบำบัด (asylum) และเป็นโรงพยาบาลจิตเวชในที่สุด

ในทัศนะของฟูโกต์ การกักกันและแยกคนบางประเภทออกจากสังคมเป็นผลจากการนิยามความเป็นจริงทางสังคมของแต่ละยุค ในยุคสมัยที่ทุนนิยมกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว สังคมที่พึงประสงค์คือสังคมที่ทุกคนต้องทำงานเพื่อการผลิต “ความเกียจคร้านและเฉื่อยชาเป็นมูลเหตุของความเสื่อมและความไร้ระเบียบทั้งปวงของสังคม” และเมื่อวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้สถาปนายุคแห่งเหตุผลขึ้น ความวิกลจริตซึ่งเป็นรูปธรรมสูงสุดของความไร้เหตุผลจึงต้องถูกควบคุมกักขังไว้ มิใช่ปล่อยให้เดินเฟ้นพ่านปะปนกับผู้คนของโลกแห่งเหตุผล

จิตเวชในทางสังคมและวัฒนธรรม จากการที่นิยามทางการแพทย์มิได้จำกัดอยู่ในแวดวงของคนป่วยหรือคนตายเท่านั้น เพราะในการนิยามนั้นการแพทย์ได้สร้างบรรทัดฐานทางสังคมว่าสิ่งต่างๆ ควรเป็นไปอย่างไร สังคมควรปฏิบัติต่อเรื่องหนึ่งๆ อย่างไร และบุคคลควรมีพฤติกรรมอย่างไร จึงถือว่าถูกต้อง ค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมเหล่านี้กลายเป็นกรอบที่สังคมใช้ตัดสินไม่เพียงแต่ความถูกต้องเหมาะสมในแง่ของสุขภาพเท่านั้น แต่ยังใช้ตัดสินความถูกต้อง ชั่วดี ในทางคุณธรรมจริยธรรมอีกด้วย

ในชุมชนก็เช่นเดียวกัน การเจ็บป่วยเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและเกี่ยวโยงกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนเสมอ โดยเฉพาะการป่วยด้วยโรคจิตเวชที่ผู้ป่วยมักมีอาการที่ผิดแปลกไปจากคนปกติ ชุมชนจึงมองว่าโรคจิตเวชเป็นโรคที่ลึกลับเกินกว่าจะเข้าใจ ในมุมมองของชาวบ้านนั้นการที่จะนิยามความหมายของโรคจิตเวชหรือโรคบ้า นั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะกลุ่มชนหรือเชื้อชาติที่มักมีเรื่องของความเชื่อและวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการเจ็บป่วยเสมอ โดยเฉพาะในชุมชนของคนมอญที่มีการเคารพและนับถือผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัดนั้น การทำผิดต่อผีบรรพบุรุษอาจส่งผลต่อการเจ็บป่วยทางจิตเวชได้ สำหรับชุมชนแล้วการเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวชเป็นโรคที่มีความซับซ้อนมาก ชุมชนอาจมองว่าคนที่ **เสียสติ** หรือที่เรียกว่า **คนบ้า** นั้น ไม่ได้ป่วย แต่หากเกิดจากสิ่งที่อยู่นอกระบบชาติ ดังเช่น **สันต์** ผู้ป่วยจิตเวทรายายหนึ่งที่ตำบลโพหัก พ่อแม่มีความเชื่อว่า

สันต์เสียชีวิตไปเพราะเกิดจากการเล่นหลอกผีกับเพื่อนที่เป็นเด็กวัดด้วยกัน สันต์ตกใจและกลัวมากจนเสียชีวิตไป พ่อแม่พาไปรักษาหลายวิธีก็ไม่หายขาด เพราะแม่เชื่อว่าเกิดจากสิ่งเหลือธรรมชาติที่ทำให้สันต์เป็นบ้า เช่นเดียวกับประจักษ์ผู้ป่วยจิตเวชที่ตำบลดอนใหญ่ ป่วยเป็นจิตเวชมานานถึง 30 ปี มีพฤติกรรมที่ผิดปกติ เช่น ทำร้ายคนอื่น เออะ โวยวาย ตั้งแต่อายุ 11 ปี พ่อแม่พาไปรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวชในกรุงเทพฯ หลายครั้ง อาการดีขึ้นเพียงชั่วคราวชั่วคราว ชาวบ้านมองว่าลุงสายัณห์ทำผิดผีบรรพบุรุษของคนมอญ คือหลังจากที่รื้อบ้านของตัวเองที่มีเสาผีมอญอยู่แล้วนำเสาผีไปพาดไว้กับต้นไม้ เนื่องจากยังขาดเงินที่จะปลูกบ้าน จึงปลูกบ้านเป็นโรงอยู่ไปพลางๆ ก่อน เสาเอกซึ่งเป็นเสาผีประจำตระกูลไม่ได้ตั้งขึ้น ชาวบ้านจึงมองว่าที่ลูกชายของเขาป่วยเพราะไม่ได้ตั้งเสาผี

จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ผู้ป่วยจิตเวชไม่ได้รับการรักษาเพราะชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโรคจิตว่ามาจากการกระทำที่ผิดวัฒนธรรมของชุมชน ยังมีสาเหตุอื่นอีกที่ทำให้ผู้ป่วยจิตเวชไม่ได้รับการรักษาคือการจัดระดับของการป่วยไว้ว่าอย่างไรจึงสมควรจะรักษาและอย่างไรที่ไม่จำเป็นต้องรักษา ดังตัวอย่างที่ได้พบจากผู้ป่วยจิตเวชรายหนึ่งที่ตำบลวัดแก้ว พ่อแม่ให้เหตุผลว่าทำไมได้นำลูกไปรักษาเพราะถึงแม้ลูกตนเองจะมีพฤติกรรมที่ผิดปกติไป แต่ก็ยังดูแลตัวเองได้บ้างและไม่ได้ไปทำร้ายใคร จึงไม่จำเป็นต้องรักษา

การให้ความหมายของโรคจิตเวชที่แตกต่างกันนี้เองที่ทำให้ผู้ป่วยจิตเวชได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้ยังคงพบผู้ป่วยจิตเวชอยู่ในชุมชนอยู่อีกเป็นจำนวนมากเกินกว่าจำนวนผู้ป่วยที่ได้รับการรวบรวมจากกรมสุขภาพจิต ดังนั้น การรักษาโรคจิตให้หายขาดนั้นคงไม่สามารถรักษาได้แต่เพียงลักษณะและอาการของโรคเท่านั้น ต้องรักษาและเยียวยาสังคมด้วย จากบทความของแพทย์หญิงสมรภัท ชูวานิชวงศ์ จิตแพทย์ โรงพยาบาลศรีธัญญา ได้กล่าวถึงปัญหาของโรคจิตเวชว่า

“โรคจิตเวชนี้มีอยู่ในสังคมมานานมากแล้ว โดยที่ผู้ป่วยบางคนก็สามารถอยู่ในสังคมได้เหมือนคนปกติเพียงแต่พวกเขาเหล่านั้นมีพฤติกรรมที่ผิดเพี้ยนไป ทำให้สังคมคิดว่าคนนี้เป็นคนนิสัยไม่ดี หรือเพี้ยน ซึ่งความจริงคนเหล่านี้อาจจะกำลังเป็นโรคจิตเวชอยู่ก็ได้ และอีกปัญหาหนึ่งก็คือผู้ป่วยจิตเวชสามารถรักษาหายได้เหมือนคนปกติ แต่ปัญหาคือสังคมไม่ยอมรับพวกเขา” ซึ่งแพทย์หญิงสมรัก ชูวานิชวงศ์ ได้แสดงความเห็นว่า “ประเทศไทยยังให้โอกาสแก่คนป่วยพวกนี้น้อยมากคนเหล่านี้รักษาครั้ง ๆ กลาง ๆ จะกลับไปเรียนก็ไม่ได้ ไม่มีที่ให้พวกเขาประกอบอาชีพกัน ไม่มีอะไรจะผลักดันให้เขาได้รับการรักษาอย่างต่อเนื่อง เขาก็กลับไปสู่ที่เดิมซึ่งเป็นการซ้ำเติมพวกเขาอีก ส่วนพวกที่รักษาหายขาดเมื่อกลับเข้าไปอยู่ในสังคมได้ก็ต้องปกปิด อยู่อย่างถูกกลีตรอนสิทธิ์ ใครป่วยเป็นโรคนี้เหมือนเป็นตราบาป เพราะสังคมขาดความรู้และไม่ให้โอกาสพวกเขา”¹

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสถิติการป่วยด้วยโรคจิตเวชที่มาจากการรายงานกับที่มีอยู่จริงในพื้นที่ไม่เท่ากันนั้น ซึ่งหากมองที่ระบบการเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขของประเทศไทย ในปัจจุบันที่พบว่า รัฐบาลที่ได้มีระบบหลักประกันสุขภาพเพื่อให้คนไทยได้เข้าถึงบริการด้านสุขภาพมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 ในการรับการรักษาแต่ละครั้ง ถ้าไม่มีสิทธิการรักษาใดๆ ก็เสียเงินแค่ 30 บาท จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2549 รัฐบาลก็ได้ให้สิทธิในหลักประกันสุขภาพด้านการรักษาสำหรับประชาชนแบบไม่ต้องเสียเงินค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น หากเข้ารับการรักษาในหน่วยงานที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้กับสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ซึ่งสิทธิของการเข้าถึงหลักประกันสุขภาพยังรองรับการเจ็บป่วยเกือบทุกโรค แม้กระทั่งโรคจิตเวช และจากข้อคิดเห็นของจิตแพทย์ที่ว่า การที่ยังคงมีผู้ป่วยจิตเวชเป็นจำนวนมากนั้นมาจากการที่สังคมไม่ยอมรับและไม่ให้โอกาสผู้ป่วยกลับไปอยู่ในสังคมเหมือนคนปกติ แท้จริงแล้วหากเราไม่เรียนรู้จักระบบวิถีคิดของคนในชุมชนว่ามีความสัมพันธ์กับการเจ็บป่วยอย่างไรแล้ว ต่อให้ระบบบริการทางการแพทย์จะดีและเข้าถึงง่ายเพียงไร จำนวนผู้ป่วยจิตเวชก็ไม่อาจลดลงได้ หากเราต้องการให้ผู้ป่วยจิตเวชลดลง นอกจากจะต้องเยียวยาผู้ป่วยจิตเวชแล้ว เราต้องเรียนรู้บริบทของสังคมเพื่อที่จะเยียวยาสังคมไปพร้อมๆ กับการเยียวยาคนไข้จิตเวช

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่าภายใต้ความหลากหลายชาติพันธุ์ในชุมชนนั้น มีบริบททางวัฒนธรรม ความเชื่ออะไรที่เป็นตัวกำหนดให้คนในชุมชนมีวิธีการคิดและปฏิบัติต่อผู้ป่วยจิตเวช ซึ่งหากละเลยความเชื่อที่มีอยู่ในความเป็นชาติพันธุ์ โดยคิดว่าทุกชุมชนและทุกชาติพันธุ์สามารถปฏิบัติได้เป็นแบบอย่างเดียวกันแล้ว การเยียวยาการเจ็บป่วยโดยเฉพาะการเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวชนั้นย่อมไม่ประสบความสำเร็จดังเป้าหมายแน่นอน

¹ สมรัก ชูวานิชวงศ์ “ขอสิทธิ์ให้ผู้ป่วยบ้าง”. www.tddf.or.th/mppt46/mppt 3 กรกฎาคม 2550.

ในการนำเสนองานวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้มีความเข้าใจในผู้ป่วยจิตเวชในชุมชนมากขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอวิธีการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน คือ **ส่วนที่ 1** เป็นบทนำที่นำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของประเด็นที่ศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับอุบัติการณ์โรคจิตเวชที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนของอำเภอบางแพ รูปแบบและวิธีการศึกษา พร้อมทั้งบริบทของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะอธิบายถึงการเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวชในชุมชน **ส่วนที่ 2** เป็นประวัติชีวิตของพี่ทิน หญิงวัยกลางคนที่ป่วยด้วยโรคจิตที่มาจากชุมชนเชื้อสายไทยเขมรแล้วมาแต่งงานและอาศัยอยู่กับสามีซึ่งมีเชื้อสายมอญ พร้อมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นมุมมองของคนในชุมชนต่อโรคจิตเวช **ส่วนที่ 3** แสดงให้เห็นรูปแบบการตีตราของคนในชุมชนที่มีต่อผู้ป่วยจิตเวช รวมทั้งยุทธวิธีที่ผู้ป่วยใช้ต่อต้าน ชัดขึ้น ต่อคนรอบข้างที่มาตีตรา กล่าวโทษตลอดจนนำเสนอให้เห็นความอับอาย ความทุกข์ของคนในครอบครัวที่มีสมาชิกป่วยเป็นโรคจิตเวชแล้วถูกสังคมตีตรา และ **ส่วนที่ 4** เป็นการสรุปประเด็นเพื่อให้มองเห็นความเกี่ยวข้องกับวิถีคิดของคนในชุมชนเกี่ยวกับโรคจิตเวชและการรักษาว่าควรมีการศึกษาถึงบริบทของความคิดของครอบครัวและชุมชนที่มีต่อผู้ป่วยจิตเวช เพื่อที่จะได้หาแนวทางในการปรับกระบวนการคิดของครอบครัวและชุมชน อันเป็นการส่งเสริมให้ครอบครัวและชุมชนให้การดูแลผู้ป่วยจิตเวชได้อย่างสอดคล้องกับระบบวิถีคิดตามความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะช่วยส่งผลให้ผู้ป่วยจิตเวชกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างปกติและยั่งยืน โดยการนำเสนอจะเรียงไปแต่ละประเด็นตามลำดับดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 บริบทของชุมชน

อำเภอบางแพ ลักษณะของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีคลองธรรมชาติที่ยังใช้การได้ดีที่ไหลผ่านอำเภอบางแพไปออกที่อำเภอดำเนินสะดวก อาชีพของคนบางแพในสมัยก่อนจึงนิยมทำนา คนดั้งเดิมในอำเภอบางแพจึงมีที่นาจำนวนมาก โดยเฉพาะตระกูลใหญ่ๆ เช่น นนทสูต คล้าเงิน ปานโทน นิลสิน เป็นต้น ซึ่งมีที่ดินเป็นพื้นที่ทำนามากกว่า 100 ไร่ ลักษณะการสร้างบ้านเรือนก็จะสอดคล้องกับอาชีพคนในอำเภอบางแพ ซึ่งนิยมปลูกบ้านทรงไทยเรือนไม้ทั้งหลัง²

อำเภอบางแพที่พื้นที่ทั้งหมด 7 ตำบล ในแต่ละตำบลมีกลุ่มเชื้อชาติอาศัยอยู่ที่เป็นทั้งคนไทย คนมอญ คนลาวโซ่ง (ไททรงดำ) คนจีน และคนเขมร โดยกระจายอยู่ตามตำบลต่างๆ ของอำเภอบางแพ การอพยพเข้ามาแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ มีลักษณะการอพยพที่แตกต่างกันออกไป เช่น การอพยพเข้ามาของคนเขมร ตามประวัติศาสตร์นั้นอพยพเข้ามาในสมัยสงครามในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2317) ได้กวาดต้อนชาวเขมรเข้ามาเพื่อเป็นกำลังสู้รบกับพม่า โดยให้เขลยเขมรเหล่านี้มีหน้าที่ทำนาและเลี้ยงช้างเพื่อส่งไปให้กับกองทัพ (สุจิตต์ 2547) จึงจัดให้ชาวเขมรตั้งรกรากอยู่บริเวณที่ลุ่มซึ่งเป็นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำนา

การอพยพเข้ามาของคนชาติมอญในอำเภอบางแพนั้น มีมาเมื่อ 150 ปี ที่ผ่านมาประวัติศาสตร์การอพยพของชาวมอญ เริ่มขึ้นจากการทำสงครามเพื่อแย่งดินแดนระหว่างพม่ากับมอญที่มักจะทำสงครามกันบ่อยมาก มอญซึ่งมีกำลังรบอ่อนกว่าจึงต้องเสียดินแดนให้กับพม่าไป มอญและพม่าเป็นประเทศที่อยู่ติดต่อกับประเทศไทยทางด้านทิศตะวันตก เมื่อมอญต้องเสียดินแดนให้กับพม่าจนไม่มีแผ่นดินจะอาศัยอยู่จึงต้องอพยพหนีมาพึ่งพระบารมีของพระมหากษัตริย์ไทย พระมหากษัตริย์ไทยมีความสงสารชาวมอญที่ถูกพม่าโจมตี จึงพระราชทานที่ให้ชาวมอญที่อพยพมาได้อยู่อาศัยและประกอบอาชีพ อาชีพที่ชาวมอญถนัดคืออากรการเกษตร ได้แก่ การทำนา ชาวมอญที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยส่วนใหญ่จะล่องมาตามลำน้ำ จึงเลือกที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามแถบบริเวณฝั่งแม่น้ำ (เพราะเหมาะแก่การทำนาที่ต้องพึ่งแหล่งน้ำธรรมชาติในสมัยก่อน) สำหรับจังหวัดราชบุรีพบมากในอำเภอบ้านโป่งและอำเภอโพธาราม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ติดแม่น้ำแม่กลอง (ดูรายละเอียดจาก อมาวสี 2536) ชาวมอญที่ได้มาอาศัยอยู่ที่อำเภอโพธารามและอำเภอบ้านโป่งมาเป็นเวลานานๆ มีการสืบทอดลูกหลานชาวมอญมากขึ้น พื้นที่ทำการเกษตรจึงไม่เพียงพอ ชาวมอญที่อำเภอโพธารามและอำเภอบ้านโป่งจึงมีการอพยพรอบสอง โดยเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะเหมาะกับการทำอาชีพเกษตรกรรม จึงได้อพยพที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่อำเภอบางแพ ถึงแม้อำเภอบางแพจะไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน แต่อำเภอบางแพก็มีลำคลองและมีลักษณะเป็นที่ลุ่มสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี ชาวมอญที่อำเภอโพธารามและอำเภอบ้านโป่งจึงอพยพเข้ามาอยู่ที่อำเภอบางแพโดยเลือกตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลดอนใหญ่

² พบเรือนไทยภาคกลางได้มากที่ตำบลบางแพ และตำบลโพหัก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนพื้นเพเดิม

ชนชาติลาวโซ่งหรือไททรงดำในอำเภอบางแพ อพยพเข้ามาในประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2322) พระองค์ได้โปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ (กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) เป็นแม่ทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์และกวาดต้อนชาวลาวมา และต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ได้อพยพลาวโซ่งมาอยู่ตามเมืองต่าง ๆ รวมทั้งจังหวัดราชบุรีด้วย (ที่อำเภอจอมบึง อำเภอดำเนินสะดวกและอำเภอบางแพ)

จากการที่อำเภอบางแพมีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่หลายกลุ่ม แต่ลักษณะการอพยพเข้ามาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์แตกต่างกัน กล่าวคือชนชาติเขมรเข้ามาเพื่อเป็นเชลยสงครามทำหน้าที่ส่งเสบียงให้กับกองทัพ ชนชาติลาวโซ่งอพยพเข้ามาในลักษณะของเชลยเช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้มีหน้าที่ในการส่งเสบียงสำหรับชนชาติมอญนั้นอพยพเข้ามาเพราะแพ้สงคราม ลักษณะการอพยพเข้ามาจึงเป็นลักษณะของการหนีสงครามมากกว่า ชนชาติมอญจึงไม่ใช่เชลยสงครามของประเทศไทย จากลักษณะการอพยพเข้ามาบรรพบุรุษแต่ละชนชาติที่แตกต่างกันนี้เอง ส่งผลให้แต่ละชาติพันธุ์มีความรู้สึกนึกคิดเรื่องชาติพันธุ์ของตนเองแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ชนชาวเขมรจัดเป็นกลุ่มที่ต่ำที่สุด เพราะเป็นเชลยศึก ปัจจุบันชาวเขมรในอำเภอบางแพถึงแม้จะยอมรับว่าตนเองเป็นเขมร แต่ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ที่เคยปฏิบัติในแต่ก่อนได้สูญหายไปเกือบหมดแล้วจนแทบไม่เหลือร่องรอยต่างๆ ไว้เลย³ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดลำดับรองลงมาคือชาวลาวโซ่ง และสุดท้ายคือชนชาวมอญ สิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันที่ชัดเจนคือในการจัดงานฟื้นฟูประเพณีต่างๆ ของอำเภอบางแพ พบว่ามีการจัดงานประเพณีไททรงดำ และประเพณีสงกรานต์ของชาวมอญ แต่ไม่เคยจัดงานประเพณีของชาวเขมรเลย

วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอำเภอบางแพ

การที่อำเภอบางแพมีหลายชาติพันธุ์ ทำให้ความเชื่อและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของคนในอำเภอบางแพมีความแตกต่างกันไปตามกลุ่มของชาติพันธุ์ ซึ่งเกือบทุกชาติพันธุ์มีความเชื่อเกี่ยวกับผีของบรรพบุรุษ การแสดงออกของการเคารพผีบรรพบุรุษก็คือการเซ่นไหว้⁴ และการปฏิบัติตามข้อกำหนดของผีบรรพบุรุษ ซึ่งถ้าหากใครปฏิบัติตามก็จะนำความสุขความเจริญมาสู่ตนเองและครอบครัว แต่ถ้าหากใครไม่ปฏิบัติตามมักจะทำให้เกิดเหตุร้ายต่างๆ ตามมา โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ เช่น ทำให้เจ็บป่วย ถึงแม้จะรักษาด้วยวิธีทางการแพทย์แผนปัจจุบันก็ไม่ทำให้หายเป็นปกติได้ หากพบว่าการเจ็บป่วยในครั้งนั้นเกิดจากการทำผิดหรือละเมิดต่อข้อกำหนดต่างๆ ของผีบรรพบุรุษ การรักษาต้องรักษาตามระบบความเชื่อจึงจะทำให้หายป่วยได้ และการเจ็บป่วยที่เกิดจากการละเมิดข้อกำหนดของผี

³ ขณะเก็บข้อมูลเชิงลึก ผู้เขียนได้พูดคุยกับคนเขมรมักพูดว่าประเพณีต่าง ๆ ทำเหมือนของไทย เมื่อให้เล่าถึงประเพณีเดิม มักจะไม่ยอมเล่าให้ฟัง

⁴ การเซ่นไหว้ของลาวโซ่งเรียกว่าเสนเรือน จะทำในเดือนใดก็ได้ยกเว้นเดือน 9 และเดือน 10 เพราะเชื่อว่าเดือนดังกล่าวผีเรือนไปเฝ้าผีแกนหรือผีฟ้า การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษของคนมอญเรียกว่าการไหว้ผีมอญ มักทำในเดือน 6 ถึง เดือน 9 ส่วนการเซ่นไหว้ผีของชาวเขมรจะไหว้ในช่วงสงกรานต์ ปัจจุบันในอำเภอบางแพไม่พบแล้ว พบบ้างเพียงการไหว้ศาลปู่ตาที่สร้างอยู่ที่ทุ่งนา

บรรพบุรุษแต่ละครั้งก็จะไม่เหมือนกัน แล้วแต่ว่าผีบรรพบุรุษจะดลบันดาลให้เกิดอย่างไร และกับใคร⁵ บางครั้งก็เจ็บป่วยด้วยโรคทางกาย บางครั้งก็กลายเป็นโรคจิต ก็ได้

ในปัจจุบัน ถึงแม้ความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีต่างๆ ได้แผ่ขยายมาทั่วทั้งสังคมไทยแล้วก็ตาม ส่งผลให้ความเชื่อและประเพณีต่างๆ ที่คนรุ่นใหม่มักมองว่าเป็นความล้าสมัยได้เลือนรางไปบ้าง หากเกิดความผิดปกติหรือภัยพิบัติต่างๆ ขึ้นกับครอบครัวของคนในชุมชนแล้ว พวกเขาก็ยังต้องหันกลับมามองว่าตนเองได้ละเลยวัฒนธรรมความเชื่อที่เคยปฏิบัติมาหรือไม่ ด้วยเช่นเดียวกัน

ส่วนที่ 2 ประวัติชีวิตพีทิน

หญิงต่างวัยสองคนกำลังนั่งทำปลาอยู่ที่หน้าบ้าน คนหนึ่งอายุมากกว่ารูปร่างท้วมชื่อป้าเรียม เป็นแม่สามีของพีทินซึ่งดูจากใบหน้าแล้วแทบไม่น่าเชื่อว่าจะอายุเพียง 45 ปีเท่านั้น อีกคนคือพีทินเป็นหญิงรูปร่างเล็ก ฟันหักเกือบหมดแล้ว เหลือฟันซี่หน้าไว้ซี่เดียวที่ยังทำให้พีทินไม่เหมือนคนฟันหลอ บ้านซึ่งอยู่เบื้องหน้าเป็นบ้านไม้สองชั้น ชั้นบนเป็นไม้ทาสีแดง ชั้นล่างเป็นปูน มองจากสภาพภายนอกคงมีหลายห้องทั้งชั้นบนและชั้นล่าง แตกต่างกับบ้านพีทินที่เป็นโรงมุงจากฝาไม้ไผ่ ไม่มีการกั้นแบ่งเป็นห้องสักห้องเดียว ป้าเรียมและพีทินนั่งทำปลาที่ได้จากการซื้อปลาในบ่อของป้าเรียมที่เลี้ยงไว้ที่ทุ่งนา ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากตัวบ้านมากนัก การเลี้ยงปลาของป้าเรียม จะซุดบ่อเป็นบ่อดินคล้ายบ่อธรรมชาติ การซื้อปลาทั้งบ่อจึงทำให้ปลาในบ่อตายทั้งหมด มีทั้งปลาตัวใหญ่และปลาตัวเล็ก หลากหลายชนิด มีทั้ง ปลาหมอ ปลาช่อน และปลาบู่

ด้านหน้าของป้าเรียมมีกะละมังพลาสติกสีดำขนาดกลางใส่ปลาช่อนและปลาหมอไว้ ป้าเรียมนั่งทำปลาช่อนแบบผ่าหลังตามแนวกระดูกปลาเพื่อให้ปลามีลักษณะแผ่ออก แล้วนำไปใส่เกลือตากแดดให้แห้งเป็นปลาเค็ม อาจจะทำตากแดดเพียงแดดเดียวก็ได้ หากต้องการเก็บไว้กินนานวัน ก็อาจจะตากประมาณ 2 แดด ส่วนด้านหน้าของพีทินซึ่งกำลังนั่งทำปลาอยู่เช่นกัน มีตะกร้าพลาสติกใบใหญ่สูงท้วมหัวพีทิน ในตะกร้าใบนั้นมีปลาบู่เต็มไปหมด ป้าเรียมยกปลาทั้งหมดนั้นให้พีทิน สูดแท้แต่พีทินจะเอาไปทำอะไร

พีทินป่วยเป็นโรคจิตมารักษาที่โรงพยาบาลราชบุรี อาการป่วยของพีทินเพื่อนบ้านหลายๆ คน รวมทั้งป้าเรียมซึ่งเป็นแม่สามีให้ข้อมูลไม่ตรงกันว่าเริ่มป่วยเมื่อใด แต่สำหรับตัวพีทินเองแล้วพีทินคิดว่าตนเองป่วยเป็นโรคจิตเวชตั้งแต่คลอดลูกคนที่สอง “ที่ฉันเป็นโรคทางประสาทนี่ เป็นเพราะฉันเข้าไม่ถึงยา ตอนที่คลอดลูกนะ ตอนนั้นฉันมีเลือดออกมาเต็มเลย เห็นแล้วน่ากลัว ฉันนี้กว่าฉันจะแยแสเสียแล้ว แล้วฉันก็เป็นอย่างนี้แหละหมอ ประสาทไม่ค่อยดี” การเข้าไม่ถึงยา คนเก่าแก่ในหมู่บ้านอธิบายให้ฟังว่าหมายถึงการไม่ได้อยู่ไฟหลังคลอดบุตร ซึ่งคนสมัยก่อนมักนิยมอยู่ไฟเพื่อให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น แต่

⁵ การละเมิดข้อปฏิบัติบางครั้งก็เกิดกับผู้ที่กระทำผิด บางครั้งก็เกิดกับบุคคลในครอบครัวแทน

การคลอดสมัยนี้ทางโรงพยาบาลจะจ่ายยาบำรุงโลหิต จำพวกวิตามินต่างๆ และยาแก้ปวด พี่ตินพูดถึงประสบการณ์การคลอดลูกของแก พี่ตินเลี้ยงคำว่าตัวเองเป็นคนบ้า มาใช้คำว่าประสาทไม่ค่อยดีแทน

การอยู่ไฟหลังคลอดของคนในชุมชนต้องมีการเตรียมการล่วงหน้าในช่วงเดือนสุดท้ายของการคลอดโดยการตัดพื้นมาเตรียมไว้ สร้างกระโจม ก่อเตาเผาพื้นที่มีแผ่นสังกะสีวางอยู่แล้วให้คนหลังคลอดนอนอยู่ใกล้ๆ เตา ภายในในกระโจมนั้น ให้ความร้อนจากเตาจะทำให้เหงื่อออกมาก น้ำคาวปลาไหลสะดวกดี และมดลูกก็จะเข้าอยู่เร็ว ซึ่งในปัจจุบันพบว่าโรงพยาบาลบางแห่งก็มีบริการอบสมุนไพรสำหรับหญิงหลังคลอดเช่นเดียวกันแต่ต้องเสียค่าบริการเอง⁶ (ไม่สามารถใช้สิทธิจากบัตรประกันสุขภาพถ้วนหน้าได้) เพราะความที่เกรงใจแม่สามีและสามีของตัวเองประกอบกับโดยนิสัยของพี่ตินที่เป็นคนไม่กล้าพูดหรือโต้เถียงตั้งแต่สมัยที่อยู่บ้านที่บางแพ ทำให้พี่ตินไม่กล้าเอ่ยปากที่จะให้แม่สามีหรือสามีของตัวเองเตรียมอุปกรณ์สำหรับอยู่ไฟหลังคลอดให้กับตัวเองได้

เพื่อนบ้านหลายคนในหมู่บ้านเล่าว่าพี่ตินไม่ได้เริ่มป่วยตอนคลอดลูกคนที่สอง แต่พี่ตินมีอาการผิดปกติมานานแล้ว เพราะพี่ตินมักเดินเปิดผ้าให้ชาวบ้านดูว่าตัวเองมีตกขาว “คนดี ๆ ที่ไหนเขาจะทำกัน” พี่ทัยเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้กับบ้านพี่ตินมากที่สุด พี่ทัยเป็นคนมอญและแต่งงานกับคนมอญที่หมู่บ้านนั่นเอง พี่ทัยบอกว่าที่พี่ตินกลายเป็นคนบ้าเพราะแม่สามีไม่ยอมให้หัวผีมอญ “ยายเรียกแม่หัวมันเป็นคนมอญแต่ไม่ยอมให้หัวผีมอญ เมื่อก่อนมันไหวทุกปีนะ เมื่อสมัยหัวมันยังอยู่หลังจากหัวมันตายฉันก็ไม่เห็นมันไหวอีกเลย จนกระทั่งยายกินมันมีอาการแบบนี้แหละ ไปดูโต้ง⁷มา โต้งเขาบอกมา”

สำหรับป่าเรียมซึ่งเป็นแม่สามีของพี่ตินบอกว่าตนเองนั้นไหวผีทุกปีไม่เคยเว้น พี่ตินเริ่มมีอาการผิดปกติหรือเป็นบ้าตั้งแต่แต่งงานกับลูกชายตัวเองใหม่ๆ “ฉันว่ามันน่าจะมีอาการตั้งแต่มันยังอยู่บ้านที่บางแพนะ แต่ยังเป็นไม่มากเท่ากับตอนที่แต่งงานกับลูกชายฉันแล้ว”

เรื่องราวการเจ็บป่วยด้วยจิตเวชของพี่ตินค่อนข้างสับสน แต่ชีวิตของพี่ตินสับสนกว่า พี่ตินบ้านเดิมอยู่ที่หมู่ที่ 10 ตำบลบางแพ ในละแวกหมู่บ้านที่เรียกว่าบ้านโรง ซึ่งคนพื้นเพเดิมของหมู่บ้านนี้เป็นคนไทยเขมร ซึ่งตามความเชื่อของคนเขมรนั้น การมีลูกสาวจะเป็นสิ่งดีพอแม่มักจะหวังลูกสาวเป็นอย่างมาก การหวังกลายเป็นวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไป เพราะชีวิตในวัยเด็กของพี่ตินนั้นถูกแม่เลี้ยงดูแบบกดขี่ เคร่งครัด เนื่องจากพี่ตินเป็นคนสวย แม่พี่ตินจึงตั้งความหวังไว้กับพี่ตินมาก แม่ก็เลยยิ่งหวัง เลี้ยงดูแบบเคร่งครัดทำให้พี่ตินเก็บกด ไม่กล้าแสดงออก สิ่งที่พี่ตินปฏิบัติจึงไม่ค่อยถูกใจแม่สัก แม่ของพี่ตินจึงมักเคี้ยวเข็ญ ดุด่า พี่ตินเสมอๆ สิ่งที่พี่ตินโดนแม่ทำบ่อยๆ คือการเอาขันน้ำตีหัวเวลาที่พี่ตินทำอะไรไม่ถูกใจ ทุกครั้งที่โดนแม่ตีหัวด้วยขันน้ำ พี่ตินจะไม่หลบหรือวิ่งหนีเลย ได้แต่ยืนนิ่งๆ ทนให้แม่ตีแล้วก็ร้องไห้อยู่ตรงนั้น จนกระทั่งแม่เลิกตีไปเอง “แม่จะไม่ค่อยรักฉัน เพราะฉันเรียนหนังสือไม่

⁶ สถานบริการบางแห่งให้บริการแบบห้องอบสมุนไพรที่รับบริการได้ครั้งละ 2 – 3 คน บางแห่งเป็นตู้อบสมุนไพรที่รับบริการได้ครั้งละ 1 คน

⁷ โต้ง คือ คนมอญที่มีบทบาทในการดูหมอล้ายๆ กับคนทรง รวมทั้งมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของคนมอญด้วย เช่น การไหว้ผีมอญ การรำผีมอญ เป็นต้น ในการเป็นคนทรงเพื่อดูว่าคนในตระกูลทำผิดหรือไม่ จะเป็นลักษณะคล้ายๆ กับการติดต่อกับผีของบรรพบุรุษในตระกูลนั้น

เก่ง หัวมันทึบ” พี่ทिनบอกถึงสาเหตุที่แม่ตีหัวเอาบ่อยๆ แม่พี่ทินจะโทษว่าลูกสาวไม่ค่อยรู้เรื่อง ไม่ฉลาด ไม่ทันคน ไม่ว่องไว “ฉันไม่ว่าแม่หรอก เพราะฉันเป็นคนไม่ชอบเถียง” ส่วนพ่อของพี่ทินเป็นคนใจดี แต่ก็ไม่ได้ปรามอะไรเมื่อแม่ของพี่ทินดูหรือตีพี่ทิน

พี่ทินอยู่ที่บ้านบางแพจนกระทั่งเรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 ไม่ได้เรียนหนังสือต่อเพราะฐานะทางบ้านไม่ค่อยดี แถมยังเรียนไม่ค่อยเก่งอย่างที่แม่พี่ทินเองก็บ่นด่าอยู่บ่อยๆ ว่า “หัวมันทึบ” พี่ทินกลายเป็นคนเก็บตัว เพื่อนฝูงจึงไม่ค่อยมีมากนักจะมีบ้างก็เพียงเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันในหมู่บ้าน โรงเรียนที่พี่ทินเรียนจนจบชั้นประถมปีที่ 4 ก็เป็นโรงเรียนใกล้ๆ กับหมู่บ้านนั่นเอง หลังจากเรียนหนังสือจบชั้นประถมแล้วพี่ทินก็ทำอาชีพเช่นเดียวกับที่บ้านคือทำนาและรับจ้างทั่วไป

รอยต่อระหว่างหมู่ 10 ตำบลบางแพ กับหมู่ที่ 5 ตำบลดอนใหญ่ (พื้นเพเดิมเป็นคนมอญ) สามารถเชื่อมต่อกันได้ด้วยท้องทุ่งนา และสวนผลไม้ ซึ่งมีถนนลาดยางเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน พี่ทินเดินไปทุ่งนาตามปกติของแก จนในวันหนึ่งได้มาพบกับพี่สำเร็จซึ่งเป็นคนหมู่ 5 ตำบลดอนใหญ่ ที่มีอาชีพทำนา ทำสวนเช่นเดียวกัน สมัยยังสาวๆ พี่ทินเป็นคนรูปร่างเล็ก ถึงแม้ผิวจะคล้ำแดดไปบ้าง ปากนิดจมูกหน่อย ดูสมส่วน พี่ทินจึงจัดได้ว่าเป็นคนสวยคนหนึ่ง พี่สำเร็จมาพบกับพี่ทินและกลายเป็นแฟนกัน ต่อมาก็ได้ส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอพี่ทิน พ่อแม่พี่ทินยอมยกลูกสาวให้แต่โดยดี เพราะคิดว่าลูกสาวน่าจะมีชีวิตที่ดีขึ้น เนื่องจากพี่สำเร็จเป็นคนที่มีฐานะดีคนหนึ่ง ลุงสัมฤทธิ์ซึ่งเป็นพ่อพี่สำเร็จมีที่นาจำนวนมาก คิดว่าน่าจะทำให้พี่ทินอยู่สบายได้ แม่ของพี่ทินคิดอยู่เสมอว่าชาตินี้พี่ทินจะมีสามีหรือเปล่านั้นไม่รู้ “ถึงแม้จะหน้าตาสวยแต่สมองทึบ ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าจะมีใครมาเอามัน” พี่ทินแต่งงานกับพี่สำเร็จขณะที่พี่ทินอายุ 22 ปี ส่วนพี่สำเร็จอายุ 25 ปี

ครอบครัวของพี่สำเร็จเป็นคนเชื้อสายมอญ ลุงสัมฤทธิ์เป็นคนมอญที่ตำบลดอนใหญ่ ส่วนแม่ชื่อป้าเรียนเป็นคนไทยมาจากอำเภอโพธาราม เมื่อแม่แต่งงานกับพ่อก็ย้ายมาอยู่ที่ดอนใหญ่ ลุงสัมฤทธิ์มีที่นาหลายไร่ จึงทำการขุดบ่อเลี้ยงปลา ทำนา และส่วนหนึ่งก็ให้คนอื่นเช่าทำนา ทำสวน ทำให้มีฐานะดีพอสมควร ป้าเรียนเป็นคนพูดมาก บ่นด่าเก่ง ไม่เว้นแม้กระทั่งสามีของตนเอง ทำให้ป้าเรียนไม่ค่อยถูกกับลูกสะใภ้มากนัก แม้แต่สมาชิกในบ้านก็ทำอะไรไม่ถูกใจป้าเรียนไปเสียหมด พี่ทินย้ายมาอยู่กับครอบครัวสามีก็มาพบกับสภาพที่ไม่ได้แตกต่างไปจากครอบครัวเดิมของตนเองเลย ถึงแม้พ่อสามีจะเห็นใจตนเองแต่ก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้มาก ลุงสัมฤทธิ์และพี่สำเร็จก็ถูกป้าเรียนบ่นด่าด้วยเช่นเดียวกัน จนกระทั่งลุงสัมฤทธิ์จบชีวิตของตัวเองด้วยการฆ่าตัวตาย เพื่อนบ้านเล่าให้ฟังว่าที่ลุงสัมฤทธิ์ต้องกินยาฆ่าตัวตายเพราะความเครียด ลุงสัมฤทธิ์ตายเมื่อพี่ทินเข้ามาเป็นสะใภ้ได้เพียง 5 ปี หลังจากที่คลอดลูกชายคนที่ 2 ได้เพียง 2 ปี เมื่อลุงสัมฤทธิ์ตายแล้ว ป้าเรียนก็เป็นใหญ่ในบ้าน ป้าเรียนไม่ค่อยชอบหน้าลูกสะใภ้ เพราะพี่ทินเป็นคนจน เวลาที่แกบ่นด่าคนในบ้านแกก็จะบ่นด่าทุกคนรวมกัน พี่ทินเองก็จะถูกแม่ฟัดดุด่าด้วยทุกครั้ง เมื่อลุงสัมฤทธิ์ตายลง พี่สำเร็จจำเป็นต้องแยกบ้านไปปลูกโรงอยู่ซึ่งไม่ไกลจากบ้านป้าเรียนมากนัก เพราะไม่อยากจะให้เมียถูกบ่นด่าและจะเลยด่ามาที่ตนเองด้วยที่เลือกแต่งงานกับเมียสวยแต่ยากจน

ถึงแม้ลูกชายคนโตจะแยกบ้านไปแล้ว ป้าเรียนเองก็ยังไม่ได้แบ่งมรดกอะไรให้กับลูกชายเลย ที่นาทั้งหมดแกก็ยังเป็นเจ้าของอยู่ แต่ความที่ไม่เคยทำนาทำสวนมาก่อน เมื่อขาดเสาหลักของบ้าน ทรัพย์สินที่มีอยู่ก็จำเป็นต้องแบ่งขายไปเรื่อยๆ ยังคงเหลือที่นาไว้เฉพาะที่ขุดบ่อเลี้ยงปลา และที่นาอีกไม่กี่ไร่ พี่สำเร็จถึงแม้จะเป็นลูกชายก็ไม่อาจตัดทอนเรื่องขายที่ได้ เพราะตนเองก็ไม่มีเงินและก็ไม่มีความจำเป็นที่จะห้ามปรามแม่ได้ ดังนั้น เมื่อแยกบ้านไปแล้ว สิ่งพี่สำเร็จและพี่ทินต้องทำต่อไปคือช่วยแม่เลี้ยงปลา

ชีวิตของพี่ทินไม่ได้สบายอย่างที่คิด เมื่อสมัยยังเด็กก็ถูกแม่ตัวเองกดดัน ครั้นเมื่อแต่งงานแล้วก็ถูกแม่สามีบ่นตำหนิติเตียน ไม่มีทางออก พ่อสามีและสามีก็ช่วยเหลือหรือเข้าข้างตัวเองไม่ได้ พี่ทินต้องช่วยตัวเองทั้งในเรื่องอาหารการกินและเงินทอง แม่สามีหยิบยื่นให้บ้าง พี่ทินไม่กล้าที่จะเอ่ยปากขอ แม่สามีแบ่งให้เท่าใดก็เท่านั้น โชคดีที่เมื่อคราวจะคลอดลูกชายคนที่ 2 ป้าเรียนยังพาพี่ทินไปคลอดที่โรงพยาบาลแม่และเด็ก จังหวัดราชบุรี⁸ พี่ทินอยากอยู่ไฟหลังคลอดแต่ไม่มีใครทำให้ ไม่กล้าที่จะเอ่ยปากบอกสามีหรือแม่สามี เพราะความไม่มีอำนาจจึงจำเป็นต้องยอมรับสภาพนั้น จวบจนลูกๆ เข้าสู่วัยเรียน ความขัดสนเงินทองทำให้พี่ทินไม่สามารถส่งให้ลูกๆ เรียนหนังสือในชั้นสูงๆ ได้ ลูกพี่ทินทั้งสองคนคงเรียนจบแค่ชั้นมัธยมต้นเท่านั้น

ในละแวกหมู่บ้านที่พี่ทินอยู่นั้น มีบ้านพี่ทินเพียงหลังเดียวที่เป็นบ้านโรง ซึ่งบ้านของพี่ทินก็ไม่อยู่ปลายนา แต่อยู่กลางหมู่บ้านด้วยซ้ำไป พี่ทินจะกลับไปบ้านตัวเองหรือแม่แต่จะกลับไปเยี่ยมบ้านที่บางแพก็ไม่กล้า กลัวแม่สามีจะบ่นตำหนิติเตียน สามีเองก็ช่วยอะไรไม่ได้ พี่ทินรู้สึกที่ตัวเองโดดเดี่ยว ไม่มีพวกพ้องเลย สิ่งที่ตนเองอยากทำเพื่อตนเองและลูกก็ไม่ได้ทำ แม้กระทั่งการอยู่ไฟหลังคลอด พี่ทินคิดว่า การอยู่ไฟจะทำให้สภาพของร่างกายผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลงไปจากการคลอดบุตรกลับเข้าสู่ภาวะปกติ พี่ทินหมกมุ่นอยู่กับความคิดของตนเอง จนกระทั่งเริ่มมีพฤติกรรมที่ผิดจากปกติไป เดินออกจากบ้านไปตามถนน ไปเรื่อยๆ ไม่มีจุดหมายปลายทาง กลับบ้านมืดๆ ค่ำๆ พุดคนเดียว คนในหมู่บ้านลงความเห็นว่าเป็นบ้า ป้าเรียนพาพี่ทินไปตรวจรักษาที่โรงพยาบาลราชบุรี เนื่องจากมีอาการคลุ้มคลั่ง เมื่ออาการดีขึ้นหมดได้จัดยามาให้กินและนัดไปรับยาทุกเดือน พี่ทินกินยาบ้างไม่กินยาบ้าง ไม่มีใครรู้ว่าพี่ทินไม่ได้กินยาอย่างต่อเนื่อง พี่ทินยังคงเดินไปเรื่อยๆ ตามถนนและทุ่งนาใกล้ๆ บ้าน

ชาวบ้านเองก็รับรู้ว่าป้าเรียนได้พาพี่ทินไปหาหมอที่โรงพยาบาลราชบุรีมาแล้วหลายครั้ง แต่ทำไมอาการของพี่ทินยังไม่ค่อยดีขึ้นเท่าที่ควร ยังคงเดินไปเรื่อยๆ ชาวบ้านหลายคนเริ่มตั้งข้อสังเกตว่า หลังจากที่สามีของป้าเรียนคือลุงสัมฤทธิ์เสียชีวิตลง ป้าเรียนไม่เคยไหว้ผีมอญอีกเลย แต่ก็ไม่เคยมีใครไปเตือนหรือถามว่าทำไมถึงไม่ไหว้ผีมอญ เพราะชาวบ้านรู้ว่าป้าเรียนเป็นคนไทยที่มาจากอำเภอโพธาราม คงไม่มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของคนมอญ จวบจนพี่ทินมีอาการป่วยหรือเป็นบ้าที่แหละ ชาวบ้านถึงพุดกันว่าพี่ทินป่วยเพราะป้าเรียนไม่ได้ไหว้ผีมอญ “มันมาแต่งงานกับคนมอญ พอผีมันตายมันนึกว่าไม่ใช่ธรรมาอะไรแล้วที่จะไหว้ผี มันเลยเลิกไหว้ผี แต่มันคงลืมไปแล้วว่ามันยังอยู่บ้านซึ่งมีผี

⁸ ปัจจุบันคือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ เขต 4

มอญอยู่” พี่ทัยซึ่งเป็นคนมอญและสามีของพี่ทัยก็เป็นคนมอญพูดด้วยเสียงหนักแน่น ซึ่งถ้าหากป่าเรียมจะไม่อยากไหว้ผีมอญ ป่าเรียมต้องยกเสาเอก หรือ “เสาคี” พร้อมทั้งอุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นของผีบรรพบุรุษให้กับลูกชายคนโตก็คือพี่สำเร็จไป แต่บ้านที่พี่สำเร็จอยู่เป็นบ้านโรง จึงไม่ได้ตั้งเสาคี เสาคีจึงยังคงอยู่ที่บ้านหลังใหญ่ ซึ่งเป็นบ้านที่ป่าเรียมอาศัยอยู่ ดังนั้น คนที่จะต้องไหว้ผีบรรพบุรุษคือป่าเรียม และเมื่อชาวบ้านพูดกันมากๆ เข้า พร้อมกับมีคนเสนอตัวว่าจะไปดูโถงให้ ป่าเรียมจึงยอมไหว้ผีมอญอีกครั้งเมื่อโถงทักมา⁹

จิตเวชกับโลกวัฒนธรรมสุขภาพ

การเจ็บป่วยมักมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของคนเสมอ ระบบความเชื่อนอกจากมาจากประสบการณ์ของคนแล้วยังมาจากวัฒนธรรมของเชื้อชาติตนเอง โดยเฉพาะวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเจ็บป่วยและการเยียวยารักษา ไบรอน กู๊ด (Byron J. Good) นักมานุษยวิทยาการแพทย์ได้เสนอว่าการที่จะเข้าใจความเจ็บป่วยได้จำเป็นต้องเข้าใจความเจ็บป่วยในฐานะที่เป็น “ภาพตัวแทนของความเจ็บป่วย” (Illness representation) ที่ผู้คนและสังคมแต่ละแห่งแสดงออกซึ่งแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม (โกมาตร และคณะ: 2550)

ถึงแม้ว่าในระบบความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพนั้น ความหมายของสุขภาพที่คนทั่วไปหมายถึง คืออาการผิดปกติทางกายที่เห็นและตรวจวัดได้จากการทำงานที่ผิดปกติของระบบอวัยวะ ในทางสังคมและวัฒนธรรมถือว่าความเจ็บป่วยไม่ได้มีสาเหตุของการดำรงอยู่แต่เพียงการเกิดอาการเจ็บป่วยทางกายเพียงอย่างเดียว (ชาติชาย: 2550) เพราะการเจ็บป่วยบางอย่างที่ไม่สามารถสืบหาความผิดปกติของอวัยวะได้ มักถูกมองว่าเกิดจากการละเลยวิธีปฏิบัติที่เป็นไปตามประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง ดังนั้น การเจ็บป่วยมักจะมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อของคนเสมอ โดยเฉพาะความเชื่อในระบบผีของคนมอญ ซึ่งคนมอญจะมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาควบคู่ไปกับการถือผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตายจะเกี่ยวข้องกับผีและพุทธศาสนาเสมอ เมื่อคราวที่ผู้เขียนไปศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับระบบความเชื่อเรื่องการเจ็บป่วยนั้น พี่วันดีเล่าให้ฟังถึงหลานสาวของแกซึ่งขณะนั้นอายุประมาณ 7 ขวบ ที่มีอาการปากเบี้ยวหลังจากไปวิ่งเล่นใกล้ๆ กับศาลที่ตั้งของผีประจำตระกูล หรือ เป๊ะจู้ ที่ชาวมอญเรียกกัน

⁹ เมื่อคราวที่ไปเก็บข้อมูล ป่าเรียมให้ข้อมูลว่าตนเองไม่เคยเว้นจากการไหว้ผีมอญเลย

เด็กมันจะไปรู้จักอะไรล่ะ มันก็วิ่งชนตามประสาของมัน คงจะวิ่งเล่นซนแอบกับเพื่อน อยู่ตรงแถวๆ เบ๊ะจู้บ้านยายฉำฉำนั่นแหละ กลับมาถึงบ้านก็ร้องไห้โยเย เข้าตื่นขึ้นมากปากเบี้ยวเลย ก่อนหน้านี้เด็กมันก็ไม่เคยมีอาการปวดฟัน แค่มันเอาดอกไม้รูปเทียนไปไหว้ ไปขอขมา แทนมัน ป้ายๆ ปากมันก็หายเบี้ยวแล้ว”

จะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยของคนมอญนั้นมาจากการกระทำที่ผิดต่อผีต่างๆ ที่คนมอญต่างให้ความเคารพนับถือรวมทั้งผีบรรพบุรุษด้วย การขอขมาโทษก็ต้องทำให้ถูกต้องตามประเพณี การกระทำผิดเพียงแค่อละเมิดเมื่อรู้ตัวว่าผิดก็ปรับปรุงแก้ไข แต่ถ้าการกระทำผิดใดที่ไม่สามารถแก้ไขได้ อาจทำให้เกิดการเจ็บป่วยที่รุนแรง ดังเช่นในชุมชนมอญที่บ้านโป่งซึ่งเป็นพื้นเพเดิมของบ้านผู้เขียนเอง มีผู้ป่วยจิตเวชรายหนึ่งที่ถูกตีและชุมชนลงความเห็นว่าเป็นเพราะการทำผิดต่อผีบรรพบุรุษ คือแต่งงานในตระกูลผีเดียวกัน พี่มะเป็นภรรยาของพี่เดือน ซึ่งทั้งสองคนมีตระกูลผีเป็นตระกูลเดียวกัน ถึงแม้ทั้งสองคนจะเป็นลูกคนละพ่อแม่กันก็ตาม ทั้งสองมีความรักต่อกันฉันคู่สาวโดยที่พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายไม่ได้ระแคะระคายอะไรเพราะเข้าใจว่าทั้งสองคนคงรู้ว่าตนเองเป็นตระกูลผีเดียวกันในชุมชนแห่งนี้เมื่อ 30 ปีก่อน เมื่อหนุ่มสาวรักใคร่ชอบพอกัน ฝ่ายชายมักจะชวนฝ่ายหญิงหนีไปอยู่ด้วยกันก่อน แล้วฝ่ายชายค่อยกลับมาขอขมาพ่อแม่ของฝ่ายหญิงภายหลัง พี่มะกับพี่เดือนก็เช่นเดียวกัน ทั้งสองคนได้หนีไปอยู่ด้วยกัน เมื่อพ่อแม่และญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายรับรู้ ทุกคนไม่เห็นกับการกระทำของคนทั้งสอง แต่เมื่อเหตุการณ์ได้ล่วงเลยมาขนาดนี้แล้ว พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายจึงต้องยอมรับกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมีอาจขัดได้ แต่ความรู้สึกของพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายก็รับรู้ว่าจะตนเองได้กระทำผิดต่อผีบรรพบุรุษที่ยอมให้ลูกหลานที่อยู่ในตระกูลเดียวกันแต่งงานกัน สร้างความขุ่นเคืองให้กับพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย พี่มะกับพี่เดือนเองก็รับรู้ได้ถึงความรู้สึกของพ่อแม่ที่มีต่อตนเอง ส่งผลให้พี่มะกับพี่เดือนคิดว่าตนเองได้ทำผิดต่อผีบรรพบุรุษไปแล้วแต่ก็แก้ไขอะไรไม่ได้ ต่อมาพี่มะเริ่มมีพฤติกรรมที่แปลกๆ คือพูดคนเดียว พูดทั้งวัน พูดเรื่องเดียวกันซ้ำๆ เดินยิ้ม บางครั้งก็หน้าดู เอาข้าวของที่มีอยู่ให้คนอื่นหรือเอาไปทิ้ง ญาติพี่น้องเห็นพฤติกรรมของพี่มะก็ลงความเห็นว่าเป็นเพราะพี่มะเสียสติและกลายเป็นคนบ้าไปเพราะได้ทำผิดต่อผีบรรพบุรุษ ที่แต่งงานในตระกูลผีเดียวกัน ญาติจึงได้ทำพิธีรำผีมอญเพื่อขอขมาต่อผีบรรพบุรุษ แต่อาการของพี่มะก็ไม่ดีขึ้น พ่อแม่ของพี่มะส่งพี่มะไปรักษาที่โรงพยาบาลด้านจิตเวชโดยตรง อาการก็ดีขึ้นเพียงช่วงสั้นๆ ที่กินยา พี่มะยังคงมีพฤติกรรมที่แปลกๆ อยู่อีก ญาติมีเชื่อว่าการรักษาพี่มะรักษาไม่หายเป็นเพราะสาเหตุการบ้าของพี่มะเกิดจากการกระทำผิดข้อห้ามของผีมอญ ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำผิดที่ใหญ่หลวง

“เห็นมัยละ สุดทำยก็บ่าจนได้ เตือนแล้วก็ไม่มีใครเชื่อฟัง ชาวบ้านพูดกันว่าสอง คนที่เป็นแฟนกัน พ่อแม่มันก็ไม่มีใครเชื่อ สุดทำยพอมันหนีไปด้วยกัน ก็ทำอะไรไม่ได้ มันก็เลย ต้องบ่าเดินจูงจักรยานอย่างที่เราเห็นนั่นแหละ” นี่คือคำพูดของเพื่อนบ้านที่พูดถึงพี่มะในวันนี้

จะเห็นได้ว่าระบบการรักษาของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับมุมมองว่าการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากสาเหตุอะไร ในสังคมที่ต่างวัฒนธรรมก็มีความต่างของการมองเรื่องการเจ็บป่วยแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาร์เธอร์ ไคลน์แมน (Kleinman อ้างใน คณิศร 2550) นักมานุษยวิทยาทางการแพทย์ได้เสนอว่าระบบการแพทย์เป็นระบบวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง มีสัญลักษณ์ ความหมาย และตรรกะภายในของตนเอง เขาได้เสนอแนวคิดเรื่อง Explanatory Model (EM) เป็นแนวทางในการค้นหามุมมองของคนใน (Emic view หรือ native point of view) แนวคิดนี้มองว่าวัฒนธรรมสุขภาพมิใช่เป็นเพียงรูปแบบการแสดงออกของความเจ็บไข้ได้ป่วยและการเยียวยารักษาเท่านั้น แต่เป็นรากฐานของการสร้างความเป็นจริงที่ทำให้โลกสุขภาพของแต่ละวัฒนธรรมแตกต่างกัน กล่าวคือ เมื่อชุมชนมองว่าการเจ็บป่วยครั้งนี้เกิดจากการทำผิดต่อผีบรรพบุรุษ แนวทางการรักษาก็ต้องปฏิบัติตามวิธีปฏิบัติของความเชื่อนั้น จวบจนการรักษานั้นไม่ดีขึ้น จึงมุ่งที่จะรับการรักษาด้วยการแพทย์สมัยใหม่

ในการเจ็บป่วยของพี่ทินที่ป่วยด้วยโรคจิตหรือเป็นบ้า นั้น คนในชุมชนคิดว่าการที่พี่ทินป่วยเป็นโรคจิตอาจเกิดจากความเครียด ที่มาจากการถูกกดขี่ต่างๆ ทั้งในเรื่องของเชื้อชาติ เนื่องจากพี่ทินเป็นคนเขมรซึ่งในความเชื่อของคนเขมรจะถือว่าการมีลูกผู้หญิงเป็นสิ่งดี แม่พี่ทินจึงคาดหวังในตัวพี่ทินมาก เพราะพี่ทินเป็นคนรูปร่างดี หน้าตาสวย แต่พี่ทินก็ไม่เป็นอย่างที่แม่คาดหวังไว้ เพียงแค่พี่ทินเป็นคนเงี้ยบๆ แม่ก็หาว่าเป็นคนไม่ทันคน แม่พี่ทินบ่นด่าเพื่อให้พี่ทินเป็นอย่างที่ตนเองอยากให้เป็น แต่เมื่อพี่ทินเป็นอย่างที่ตนเองคิดไว้ไม่ได้ก็จะตีลูก ครั้นเมื่อโตขึ้นพี่ทินได้แต่งงานกับครอบครัวที่มีวิถีคิดที่ความเชื่อและไม่เชื่อในเรื่องของเชื้อชาติ แม่สามีที่เป็นคนไทยที่ไม่เข้าใจในความเป็นเชื้อชาติมอญ พี่ทินซึ่งเป็นชนชาติเขมรและมีฐานะยากจนการถูกรังเกียจจากแม่สามีจึงทวีเป็นเท่าตัว ชีวิตหลังแต่งงานจึงยังต้องเจอกับเรื่องที่ถูกบีบบังคับอีกเช่นดังเดิม เมื่อพี่ทินกลายเป็นคนบ้า จึงได้รับการพาไปรักษาในระบบการแพทย์และสาธารณสุข แต่เมื่อครั้งอาการป่วยที่เป็นอยู่ไม่ดีขึ้น การให้นิยามหรือการให้ความหมายของการป่วยด้วยจิตเวชหรือการกลายเป็นคนบ้า นั้นได้เปลี่ยนไป คนในหมู่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นคนใน คือเป็นคนใน ในฐานะที่เป็นคนมอญเหมือนกัน มองว่าการเจ็บป่วยด้วยโรคจิตเวชครั้งนี้ของพี่ทินเกิดจากอะไรกันแน่ โดยได้มีการนำเอาความเชื่อตามระบบวัฒนธรรมของชนชาติมาเป็นตัวตัดสินว่าเพราะเหตุใดจึงกลายเป็นคนบ้า ซึ่งคนมอญจะมีความเชื่อและวัฒนธรรมเกี่ยวกับผีมอญอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ซึ่งหากใครทำผิดหรือละเมิดข้อห้ามของผีมอญ ก็จะทำให้เจ็บป่วยหรือไม่สบาย ซึ่งสุดแล้วแต่ว่าจะป่วยแบบไหนแม้กระทั่งการป่วยเป็นโรคจิตเวช ดังนั้น เมื่อคนในชุมชน (ซึ่งเป็นคนมอญ) คิดว่าพี่ทินป่วยเนื่องจากแม่ของสามีได้กระทำผิดต่อวัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องของผี

มอญ วิธีการรักษาจึงต้องรักษาตามระบบความเชื่อ ด้วยการปฏิบัติตามสิ่งที่ควรจะทำปฏิบัติ ซึ่งเมื่อชาวบ้านพูดกันมากขึ้น ป้าเรียมซึ่งเป็นแม่สามีของพี่ทินจึงยอมไปดูโถง และยอมกลับมาไหว้ผีมอญ

ส่วนที่ 3 การตีตราและการต่อต้านชัดเจน

ถึงแม้ป้าเรียมจะยอมรับกับคนในชุมชนว่าตนเองได้กลับมาไหว้ผีมอญแล้วก็ตาม พี่ทินยังคงดำเนินชีวิตเหมือนเดิม ยังคงเดินออกจากบ้านไปทุกวันเมื่อมีคนทักหรือถามว่าไปไหน พี่ทินมักจะตอบว่าไปหาหมอที่สถานีอนามัยเสมอ “ไปเอายามากิน ฉันปวดท้อง” พี่ทินตอบทุกคนและเกือบทุกวันที่ตอบแบบนี้ “มันเป็นอะไรหนักหนาถึงได้ไปเอายาทุกวัน” พี่ทัยและเพื่อนบ้านอีกหลายคนตั้งข้อสังเกต แต่เมื่อไปสอบถามข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยบ้านดอนใหญ่กลับได้รับคำตอบว่าพี่ทินไม่ได้มาขอยาทุกวันอย่างที่ได้ออกชาวบ้านไป หรือหากบางวันที่เดินสวนกับชาวบ้านแล้วก็จะถูกถามอีกว่าจะไปไหน พี่ทินรีบเปิดผ้าถุงให้คนดู “นี่ดูสิ ฉันเป็นตกขาว” เพื่อนบ้านยิ่งลงความเห็นกันว่าพี่ทินบ้าอย่างที่เรียกว่า “เสียดสี” ไปแล้ว “คนดี ๆ ที่ไหนเขาจะทำกันละ เทียวได้เปิดผ้าให้คนอื่นดู”

พี่ทินยังคงคิดเกี่ยวกับการเป็นตกขาว โดยเชื่อว่าอาการตกขาวนั้นเป็นโรคติดต่อ ซึ่งเป็นโรคที่ผู้หญิงมักจะเป็นกัน พี่ทินเชื่อมโยงไปถึงลูกสาวคนโตของแกเองว่าต้องเป็นตกขาวเช่นเดียวกัน “ลูกสาวเป็นโรคเดียวกับฉันนะหมอ น่ากลัวจะติดต่อกันได้ ตอนนี้มีอาการคันและเป็นตุ่มเหมือนฉันเลย ฉันบอกให้ลูกสาวเอาไม้ไผ่สะอาดมาเจาะตุ่มน้ำที่ขึ้นแถวๆ ช่องคลอด มันจะได้แห้งและหายไวๆ” นอกจากเรื่องเปิดผ้าให้คนดูว่าตนเองตกขาวแล้ว พี่ทินก็ยังคงมีอาการทางจิตเวชที่ชัดเจนอยู่ก็คือการกระทำแบบย้ำคิดย้ำทำ (Obsessive – Compulsive Reaction) เช่น ซักผ้าทุกวัน ซักเสร็จแล้วก็ไม่ยอมเอาผ้าไปตาก พอรู้สึกว่ามีผ้าเหม็นอับก็เอามาซักใหม่อีก หรือบางทีก็จะเด็ดผักตามรั้วมากินทั้งดิบๆ “ฉันเห็นมันเด็ดผักหญ้าข้างรั้วมาใส่ปากกิน ฉันยังเอ็ดมันไปเลยว่า อะ ทำอะไรนะ พอฉันเอ็ดเอาแบบนี้มันยี้มเดินหนีเข้าบ้านไป” พี่ทัยซึ่งเป็นเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกับบ้านพี่ทินมากที่สุด และคอยแต่จะเห็นพฤติกรรมที่แปลกๆ ของพี่ทิน ในสายตาของตัวเองมากที่สุด

ปัจจุบันนี้ป้าเรียมไม่ได้พาพี่ทินไปรักษาที่โรงพยาบาลอีกแล้ว ปล่อยให้พี่ทินไปรักษาเองคนเดียว ป้าเรียมไม่สนใจว่ายาพี่ทินหมดหรือยัง หรือว่าหมอมจะนัดวันไหน ป้าเรียมรู้เพียงว่าพี่ทินสามารถโดยสารรถเมล์ประจำทางไปรักษาที่โรงพยาบาลราชบุรีได้ ซึ่งในระยะหลังๆ นี้พี่ทินไม่ค่อยไปรักษาตามนัด ทางโรงพยาบาลราชบุรีได้โทรศัพท์ติดตามผ่านมาทางสถานีอนามัย เมื่อไปสอบถาม พี่ทินบอกว่าตนเองมีอาการอื่นร่วมด้วย เช่น ปวดท้อง ท้องเสีย “ฉันไม่กล้ากินยาโรคประสาทจากโรงพยาบาลราชบุรี เพราะฉันกลัวว่ายาจะแผลงกัน ฉันเลยขอกินยานามัยไปก่อน”

ในสายตาของชาวบ้านและป่าเรียม ก็ยังคิดว่าพีทินเป็นคนบ้าที่ไม่สามารถรับรู้เรื่องราวต่างๆ ได้เหมือนคนปกติ แม้กระทั่งการแบ่งปลาให้กินในวันที่ตนเองซื้อปลามาจากบ่อปลา ป่าเรียมแบ่งปลาให้พีทินเฉพาะปลาบู¹⁰ ส่วนปลาช่อนและปลาหมอนั้นป่าเรียมเก็บไว้กินเอง พีทินไม่มีสิทธิ์ที่จะปฏิเสธการรับปลานั้นถึงแม้จะมีปลาอื่นๆ อีกมากมาย พีทินจึงนั่งขอดเกล็ดปลาบูในเชิงใบใหญ่อย่างช้าๆ “ดูซิปลาตัวเดียว นั่งขอดเกล็ดตั้งนานแล้วก็ไม่เสร็จสักที อุตส่าห์ยกให้ทั้งตะกร้า ก็มัวแต่นั่งงานอยู่นั้นแหละ ตัวปลาแห้งหมด” พีทินไม่ตอบโต้ ได้แต่นั่งยิ้มอย่างเดียว มือก็ยังขอดเกล็ดปลาด้วยความเร็วเท่าเดิม ไม่ได้สนใจกับคำพูดนั้นหรือจะเร่งมือขอดเกล็ดปลาให้เร็วขึ้นเลย

การเป็นคนเสียสติ การเป็นคนบ้า หรือการป่วยด้วยโรคจิตนั้น ในมุมมองของชาวบ้านมักมองว่าเป็นความด้อย ความมีมลทินและความไม่มีคุณค่า คนที่เป็นคนบ้าจึงมักถูกตีตรา ซึ่งการตีตราเป็นกระบวนการทางสังคมที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของบุคคลที่ถูกกีดกัน ปฏิเสธ ประณามกล่าวโทษ หรือถูกลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นผลลัพธ์จากผลร้ายของคำตัดสินทางสังคม โดยคำตัดสินดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของบรรทัดฐานและ ทัศนคติทางสังคมที่สังคมคาดหวัง ซึ่งก็คือโลกทางศีลธรรมของท้องถิ่น (local moral world) การที่สังคมได้ตีตราพวกเขา (คนบ้า) ทำให้พวกเขาได้รับการปฏิบัติที่ผิดจากคนปกติที่ควรจะได้รับ ซึ่งเป็นการเพิ่มความทุกข์ทรมานมากขึ้น ดังนั้น การแสดงออกของผู้ป่วยจึงขึ้นอยู่กับความรู้และประสบการณ์ของผู้ป่วยที่จะยอมให้แสดงออกได้

พีทินได้รับการกตัญญูจากแม่สามี ไม่ได้รับการเหลียวแลจากสามีเท่าที่ควร แต่เธอไม่อาจที่จะต่อต้านกับการกระทำนั้นได้ สิ่งที่สังคมจะยอมรับให้เธอทำได้คือการมีอาการทางกาย พีทินต้องการอยู่ไฟหลังคลอดแต่ไม่มีใครจัดการให้ จากประสบการณ์เดิมของพีทินเกี่ยวกับเรื่องของเพศหญิง การแสดงออกของพีทินจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพศหญิงเช่นเดียวกัน นั่นคือการมีตกขาว เพราะการมีตกขาวเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้คนอื่นยอมรับพีทินได้ การเดินออกจากบ้านอย่างไร้จุดหมายเป็นการต้องการให้หลุดพ้นจากสภาพในบ้านที่มักถูกแม่สามีคอยดูตา แต่ก็มักจะถูกชาวบ้านจับตามองว่าเพราะเธอเป็นบ้าจึงเดินไปเรื่อยไปอย่างไร้จุดหมาย สิ่งที่พีทินจะบอกกับชาวบ้านว่าเธอไม่ได้เดินอย่างไร้จุดหมายก็คือการเดินไปหาหมอที่สถานีอนามัย ไปรับยาโดยพีทินได้ผูกโยงเอากับการเจ็บป่วย ไม่ว่าจะเป็นการเจ็บป่วยด้วยปวดท้อง หรือการเป็นตกขาวก็ตาม และหากต้องพบกับผู้คนระหว่างเดินสวนกัน พีทินไม่ต้องการให้ใครถามอีกว่าจะเดินไปไหน พีทินก็เลยเปิดผ้าถุงให้ดูเสียเลยว่าตัวเองเป็นตกขาว การตกขาวเป็นการแสดงออกได้อย่างหนึ่งของการเจ็บป่วยที่เกิดกับเพศหญิง พีทินได้ผูกโยงการเจ็บป่วยนี้ไปยังลูกสาวซึ่งเป็นเพศหญิงเช่นเดียวกัน เพื่อเป็นการแสดงว่าไม่ได้มีพีทินคนเดียวที่เป็นตกขาว ลูกสาวของเธอซึ่งเป็นเพศหญิงเหมือนกันกับเธอก็เป็นตกขาวเช่นเดียวกัน

¹⁰ คนไทยบางพื้นที่ไม่นิยมกินปลาบู สืบเนื่องจากนิทานเรื่องปลาบูทอง

การแสดงออกที่จะต่อต้านการถูกตีตราอีกอย่างหนึ่งก็คือการยอมรับในสิ่งที่สังคมมองพวกเขา สิ่งเดียวที่พีทินจะตอบโต้แม่สามีที่ชอบบ่นด่าเธอคือการไม่กระทำตามคำสั่ง พีทินขอตกลีปลาอย่าง ช้าๆ โดยไม่สนใจคำพูดของแม่สามี เป็นการตอบโต้แม่สามีที่มองว่าเธอเป็นคนบ้า พีทินซักผ้าทุกวัน โดยไม่ยอมตากผ้า หรือเก็บผักหญ้าตามรั้วกิน นั้นเป็นการตอบโต้ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านคอย สอดส่องว่าพีทินมีพฤติกรรมอะไรที่แปลกๆ บ้าง การแอบดูพฤติกรรมหรือการเฝ้าเมื่อเห็นพีทินมี พฤติกรรมแปลกๆ เป็นการตอกย้ำซ้ำลงไปอีกกว่านี่คือพฤติกรรมของคนบ้า เป็นการลดคุณค่าและสร้าง มลทินให้กับตัวพีทินอย่างช้าๆ ต่อไป

การแสดงออกของการต่อต้านการเจ็บป่วย (Idiom of Distress) ที่พีทินถูกตีตราว่าเป็น “คน บ้า” ซึ่งในภาวะปกติพีทินไม่สามารถที่จะตอบโต้ได้โดยตรงผ่านภาษาพูด พีทินจึงแสดงออกผ่านทาง ภาษากาย โดยการเจ็บป่วยทางกายแทนพร้อมกับการปฏิบัติตัวเองอย่างช้าๆ ช้าๆ เพราะการทำงาน อย่างช้าๆ หรือมีพฤติกรรมช้าๆ เป็นการตอบโต้ต่อคนรอบข้างที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคนบ้า การไม่ปฏิบัติ ตามคำสั่งและการทำอะไรที่แปลกๆ ไม่เหมือนคนปกติเขาทำกันนั้นเป็นเหมือนการดื้อเงียบ “ดื้อเงียบ” จึงเป็นยุทธวิธีที่คนบ้าที่ไร้อำนาจต่อรอง อย่างพีทินใช้แสดงออกตอบโต้ต่อการกระทำจากคนรอบข้าง

การตีตรา ความอับอาย และความทุกข์

เมื่อคนในชุมชนได้ตีตราพีทินว่าเป็นคนบ้า พร้อมกับการได้เหยียดหยามความเป็นคนบ้าของพี ทินไปแล้ว การมีคนบ้าอยู่ในบ้านจึงสร้างความอับอายให้กับครอบครัว ลูกสาวของพีทินเมื่อเรียนจบ ชั้นมัธยมและไปทำงานรับจ้างในโรงงานที่อ้อมใหญ่ จังหวัดสมุทรสาคร ลูกสาวไม่ค่อยกลับมาเยี่ยมพี ทิน ถึงแม้เธอจะมีวันหยุดสัปดาห์ละหนึ่งวันและวันหยุดในเทศกาลต่างๆ อีกทั้งตาม ซึ่งระยะทางจาก บ้านดอนใหญ่ไปถึงอ้อมใหญ่ก็ไม่ไกลกันมากนัก สามีของพีทินไม่ได้รออยู่พบหน้าในวันที่ไปเยี่ยมพีทิน ครั้งแรก “มีคนมาบอกเหมือนกันว่าหมอจะมาเยี่ยม แต่แฟนฉันเขาก็ยังแต่งตัวออกจากบ้านไป บอกว่า จะไปบ่อปลา ปกติตอนกลางวันแบบนี้ไม่ไปหรอก จะไปตอนเช้ากับตอนเย็นๆ” ได้ไปเยี่ยมพีทินอีก หลายๆ ครั้ง ก็ไม่มีโอกาสได้พบกับสามีของพีทินเลย จนกระทั่งครั้งหนึ่งที่ได้ไปเยี่ยมพีทิน ได้พบสามี พีทินนอนหลับคว่ำหน้าอยู่ที่พื้นกระดานบ้าน ถึงแม้เราจะพูดคุยกันใกล้ๆ แค่นั้นเอง และบางช่วงของ การสนทนาก็ได้พูดพาดพิงถึง แต่สามีพีทินก็ไม่ตื่นและไม่ได้พลิกตะแคงตัวเลย ส่วนลูกชายคนเล็ก ของพีทินนั้นหลังจากเรียนจบชั้นมัธยมต้นก็ไม่ได้เรียนหนังสือต่ออีกเช่นเดียวกัน แต่เดิมก็อยู่บ้านเฉย รับจ้างเล็กๆ น้อยๆ ตามบ้าน ต่อมาได้ไปรับจ้างส่งของที่ร้านค้าที่ตลาดบางแพก็จะออกจากบ้านแต่เช้า และกลับเข้าบ้านอีกที่ก็ตอนเย็น เพื่อนบ้านบอกว่าลูกชายพีทินไม่ค่อยสูงส่งกับใคร ไม่พูดจา ไม่ ทักทายเพื่อนบ้านสักเท่าใดนัก ชาวบ้านจึงมักพูดว่า “ลูกชายของมันก็เหมือนกัน เดินหลบๆ ไม่ค่อย พุดกับใคร ไม่รู้ว่าจะเป็นเหมือนแม่อีกคนหรือเปล่านั้นไม่รู้”

ในชุมชนที่เป็นชนบท ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็ยังคงมีให้เห็น เพื่อนบ้านเมื่อเห็นว่าพี่ทิงไม่ค่อยจะมีอาหารกิน ไม่ค่อยจะมีเงินใช้ และเห็นว่าพี่ทิงพอจะทำงานได้ ซึ่งในพื้นที่ตำบลดอนใหญ่นอกจากการทำนา การเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้งแล้ว ก็ยังมีการทำสวนผลไม้ด้วย เพื่อนบ้านที่มีสวนผลไม้จึงคิดที่จะจ้างพี่ทิงไปทำงานในสวน แต่เห็นว่าพี่ทิงป่วยเป็นโรคจิต นายจ้างมองว่าจะทำงานได้ช้าและน้อยกว่าเมื่อเทียบกับแรงงานอื่น และคิดว่าพี่ทิงไม่รับรู้เรื่องราคาค่าจ้าง จึงให้ค่าตอบแทนน้อยกว่าการจ้างคนอื่นทั่ว ๆ ไป ป้าเรียมซึ่งโดยปกติมักจะไม่ค่อยชอบหน้าพี่ทิงมากนัก แต่พอรู้ว่ามีชาวบ้านมาจ้างพี่ทิงไปทำงานในสวนแล้วให้ค่าจ้างน้อยกว่าคนอื่น ป้าเรียมก็กลับมารักษาสิทธิ์ของลูกสะใภ้โดยการไปตำและต่อว่านายจ้างว่าไม่มีความเป็นธรรม ทำให้นายจ้างไม่ว่าจ้างพี่ทิงไปทำงานอีกเพราะรำคาญป้าเรียมที่ชอบตำตนเอง

โรคทางจิตเวช ตามความคิดของชาวบ้านถือว่าเป็นความผิดปกติที่เกิดจากสิ่งที่ไม่สามารถตรวจพบได้ทางการแพทย์ ใช้เวลาในการรักษานาน ในมุมมองของชาวบ้านจึงคิดว่าเกิดจากการกระทำที่ผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเคารพบูชา การนับถือผีบรรพบุรุษของคนมอญเป็นสิ่งที่คนมอญทุกคนควรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คนมอญมีความเชื่อว่าหากใครปฏิบัติดี ไม่ละเมิดต่อข้อห้ามต่าง ๆ ของผีมอญแล้ว ผีบรรพบุรุษก็จะดลบันดาลให้ครอบครัวและตัวเองมีแต่ความสุข ชีวิตเจริญก้าวหน้า พบแต่สิ่งดี ๆ ในชีวิต ดังนั้น การที่พี่ทิงป่วยเป็นโรคจิต คนในชุมชนจึงมองว่าป้าเรียมซึ่งเป็นแม่สามีของพี่ทิงได้กระทำผิดต่อผีบรรพบุรุษ ไม่ไหว้ผีมอญอย่างต่อเนื่องทุกปี ถึงตอนนี้จะหันกลับมาไหว้ผีแล้วก็ตาม คนในชุมชนก็ยังเชื่อว่ายังทำผิดต่อผีบรรพบุรุษอยู่อีก ก็คือพี่สำเร็จซึ่งสามีของพี่ทิงนั้นเป็นลูกชายคนโตของป้าเรียม ในการสืบทอดเชื้อสายของตระกูลผีมอญนั้นจะสืบทอดเชื้อสายทางผู้ชาย โดยเฉพาะลูกชายคนโต กรณีของป้าเรียมนั้นเมื่อสามีของตัวเองเสียชีวิตลง คนที่จะสืบทอดตระกูลผีต่อก็คือพี่สำเร็จซึ่งเป็นลูกชายคนโต ป้าเรียมจะต้องปฏิบัติต่อลูกชายอย่างดี เพราะพี่สำเร็จจะต้องกลายเป็น**ต้นผี**¹¹ ของตระกูลตัวเองต่อไป แต่ป้าเรียมไม่ได้ปฏิบัติกับลูกชายอย่างดีเท่าที่ควร และเมื่อลูกชายแยกไปปลูกบ้านใหม่ตามธรรมเนียมของการสืบทอดตระกูลของคนมอญนั้นจะต้องเชิญเสาศี และกระบุงผี (หรือหีบผี) ไปบ้านลูกชายด้วย หากยังไม่ได้เชิญไปก็ต้องมีการบอกผีบรรพบุรุษก่อนว่าจะทำให้เมื่อใด หากผีบรรพบุรุษเห็นด้วยกับการบอกกล่าวนั้นก็ไม่ว่าไร ชีวิตก็จะยังปกติสุขอยู่ แต่ถ้าผีบรรพบุรุษไม่เห็นด้วย ก็จะทำให้ผู้นั้นเกิดความเจ็บป่วยได้ ที่บ้านป้าเรียมนั้นยังมีเสาศีและกระบุงผีอยู่ ชาวบ้านจึงมองว่าถึงอย่างไรป้าเรียมก็ยังละเมิดการปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษมอญอยู่ดี

¹¹ ลูกชายคนโตของตระกูลจะเป็นผู้รับสืบทอดเสาศีไว้ที่บ้าน ถ้าบุตรคนโตเป็นผู้หญิงก็ให้หมอบแก่บุตรชายคนรองถัดมาได้ ตระกูลหนึ่ง ๆ จะมีบ้านที่มีเสาศีเพียงบ้านเดียวเท่านั้นคือบ้านของต้นผี เมื่อถึงเวลาทำพิธี ไม่ว่าจะเป็นการรำผีหรือเลี้ยงผีทุกคนจะต้องมาร่วมกันที่บ้านต้นผี (อมวาลี 2536)

การที่ป่าเรียมเป็นคนไทยที่ไม่ยอมเชื่อหรือปฏิบัติตามวัฒนธรรมความเชื่อของคนมอญ ถึงแม้ตัวเองจะเป็นสะใภ้มอญแล้วนั้น ชาวบ้านมองว่าป่าเรียมเป็นคนที่แปลกแตกแยกจากสิ่งที่คนในชุมชนเป็น ประกอบกับป่าเรียมเป็นคนชอบด่า เลยทำให้คนในชุมชนไม่มีใครกล้าเข้าไปยุ่งวุ่นวายกับป่าเรียมมาก ไม่มีใครกล้าบอกหรือกล้าเตือนในสิ่งที่ป่าเรียมทำไม่ถูกต้องตามความเชื่อของคนมอญ ดังนั้น สิ่งที่ชาวบ้านทำได้คือการไปกระทำกับผีทิน เพราะผีทินเป็นเสมือนตัวแทนของการถูกลงโทษจากผีบรรพบุรุษที่ทำให้กลายเป็นคนบ้า ผีทินถูกชาวบ้านลงโทษด้วยการคอยสอดส่องดูพฤติกรรมที่ผิดปกติของผีทิน คอยที่จะเฝ้าดูว่าผีทินเมื่อเห็นผีทินทำพฤติกรรมแปลกๆ คอยสังเกตมองว่าผีทินจะเดินไปทางไหน การถามไถ่ว่า “ไปไหน” ไม่ใช่การทักทายอย่างมิตรภาพของเพื่อนบ้าน แต่เป็นการถามเพื่อจับผิดว่าจะ “ไปไหนกันแน่ ไปทำอะไร ไปทำอย่างที่ยกจริงหรือเปล่า” ต่างหาก และหากพบว่าผีทินไม่ได้ไปอย่างที่ตนพูดไว้ เพื่อนบ้านก็ยิ่งมองว่าผีทินยังเป็นบ้าอยู่ การคอยจับตามองก็จะยิ่งมากขึ้นไปเรื่อยๆ เป็นการตีตราซ้ำๆ อยู่อย่างนั้น

การถูกตีตราไม่ได้มีผลเฉพาะกับตัวผีทินเท่านั้น สมาชิกในบ้านกลับถูกตีตราไปด้วย สามีหลบหน้าไม่ยอมพบเจ้าหน้าที่ในวันที่ไปเยี่ยม หรือแกล้งทำเป็นนอนหลับ เพราะไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่ตอกย้ำตัวเองที่มีภรรยาเป็นคนบ้า ถึงแม้เจ้าหน้าที่จะไปเยี่ยมด้วยความปรารถนาดีเพื่อแนะนำเรื่องการดูแลตนเองก็ตาม ลูกสาวก็ถูกตีตราว่ามีแม่เป็นคนบ้า ไม่อยากอยู่ในชุมชนเดิม จึงหนีออกจากชุมชน โดยไปทำงานรับจ้างในโรงงานที่อยู่ต่างจังหวัด ถึงแม้ในจังหวัดตราขบุรีจะมีโรงงานอยู่มากมายก็ตาม เพราะการไปทำงานต่างจังหวัดจะได้พักอาศัยที่หอพัก ถ้ายังทำงานที่ใกล้บ้าน เลิกงานตอนเย็นก็ต้องกลับบ้าน มาเจอกับสิ่งแวดล้อมเดิมที่ไม่อยากเจอ สู้ไปอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ไม่มีใครรู้ว่าตนเองมีแม่เป็นคนบ้าดีกว่า

ส่วนลูกชายคนเล็กมักออกจากบ้านไปทำงานแต่เช้า และกลับเข้าบ้านอีกครั้งเมื่อตอนมืดแล้ว ชุมชนก็คอยจับตามองว่ามีพฤติกรรมที่คอยหลบหน้าคน อีกไม่นานก็คงจะมีสภาพเหมือนแม่ เพื่อนบ้านไม่ได้สงสัยเพราะกลัวจะเป็นบ้าเหมือนแม่ แต่กลับซ้ำเติมด้วยการไม่ยอมให้เป็นพวกเดียวกัน ไม่พูดจาทักทาย คอยรอกเวลาว่าเมื่อไรลูกชายผีทินจะบ้าเหมือนผีทิน

สำหรับป่าเรียมที่ได้บอกว่าตนเองไม่ได้ละเว้นการไหว้ผีมอญนั้น ไม่ใช่เพราะอับอายที่มีลูกสะใภ้เป็นคนบ้า หากแต่ป่าเรียมกลัวที่จะถูกชาวบ้านกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุที่ทำให้ผีทินกลายเป็นคนบ้าตามความเชื่อของคนมอญ เป็นการผลึกสาเหตุการเจ็บป่วยออกจากตัวเอง จึงเป็นการตีตราซ้ำให้กับผีทินมากยิ่งขึ้น

โรคจิตเวชกลายเป็นปัญหาต่อสังคมเพราะเมื่อครอบครัวใดที่มีคนเป็นโรคนี้ขึ้นมา ก็เกิด ความอับอายและคิดว่าเป็นเวรกรรมของครอบครัว ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นปัญหาของผู้ป่วยเท่านั้น แต่กลายเป็นทุกข์ของทุกคนในครอบครัว

ส่วนที่ 4 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเกี่ยวกับการเจ็บป่วย ไม่ได้หมายถึงเฉพาะอาการที่โรคเกิดขึ้นมาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องกระบวนการดำเนินชีวิตมนุษย์ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งมวลที่เป็นการปรับตัวของมนุษย์ทั้งภายในและต่อภายนอก ดังนั้น ความเจ็บป่วยจึงเกิดจากตัวปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบว่า การให้ความหมายของการเจ็บป่วยในชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างมาเป็นส่วนประกอบกัน การเจ็บป่วยนั้นนอกจากมาจากประสบการณ์ของคนแล้ว ยังมาจากวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนด้วย ถึงแม้ความเชื่อจะเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายได้ในทางวิทยาศาสตร์แต่ความเชื่อก็มีอำนาจเหนือสิ่งอื่นใดที่มีอาจพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ ความเชื่อถือเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของพฤติกรรมมนุษย์ ความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีความสุข ความสำเร็จและความสมหวัง ดังนั้น การมองการเจ็บป่วยจึงไม่ใช่บทบาทของบุคลากรทางด้านสาธารณสุขแต่เพียงอย่างเดียวที่มองว่าการเจ็บป่วยเป็นเรื่องของอวัยวะ ชุมชนก็จะมีวิธมองการเจ็บป่วยตามรูปแบบความเชื่อของชุมชนเช่นเดียวกัน

การเจ็บป่วยด้วยจิตเวชเป็นการเจ็บป่วยที่มีความซับซ้อนของสาเหตุของโรค ชุมชนได้นำเอาสาเหตุของมาเกี่ยวข้องกับระบบวิธีคิดตามวัฒนธรรมและความเชื่อของตนเองเสมอ เพราะการเจ็บป่วยต่างๆ ล้วนแต่มีความหมายทางสังคม แต่ละสังคมก็จะให้ความหมายหรือมองโรคแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม (โกมาตร และคณะ: 2550) ระบบความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยและการรักษาจึงมีมิติต่างๆ แอบแฝงอยู่หลายประการ

เช่นเดียวกับฟீทิน การป่วยด้วยจิตเวชจะมาจากสาเหตุใดก็ตาม การรักษาในแต่ละครั้งก็ขึ้นอยู่กับวิธีคิดของญาติและชุมชนเสมอ เมื่อญาติคิดว่าป่วยมาจากความผิดปกติของอวัยวะญาติก็จะพาไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล แต่ครั้งเมื่อชุมชนคิดว่าฟீทินป่วยเนื่องจากการกระทำผิดต่อผีบรรพบุรุษตามความเชื่อของคนมอญ การรักษาก็จะต้องรักษาตามระบบความเชื่อในเรื่องของผีบรรพบุรุษของคนมอญ และการที่ครอบครัวของฟீทินยังคงอาศัยอยู่ในชุมชนของคนมอญ แต่แม่สามีได้ละเลยการปฏิบัติในเรื่องเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษตามความเชื่อของคนมอญอยู่ ชุมชนจึงเกิดการต่อต้านและไม่ยอมรับในตัวฟீทิน (ซึ่งเป็นตัวแทนการกระทำผิดของแม่สามี) การถูกชุมชนต่อต้านและไม่ยอมรับเป็นเสมือนการตีตราให้ฟீทินต้องป่วยด้วยโรคจิตเวชต่อไปอย่างไม่มีความหวังที่จะหายเป็นปกติได้ ฟீทินได้ใช้พื้นที่เล็กๆ นี้ต่อต้านคนในชุมชนด้วยการไม่กินยาจิตเวชอย่างต่อเนื่อง ฟீทินจึงยังคงมีพฤติกรรมที่ผิดแปลกหรือแตกแยกออกจากคนปกติ นี่เป็นสิ่งเดียวที่ฟี่ทินกระทำได้ ภายใต้ภาวะของการดำรงอยู่ซึ่งการเป็น “คนบ้า”

การดูแลรักษาผู้ป่วยจิตเวช นอกจากจะดูแลรักษาที่ระดับตัวบุคคลแล้ว เราจะต้องดูแลรักษาในระดับสังคมด้วย เพราะสังคมได้กำหนดความเชื่อและพฤติกรรมให้กับมนุษย์ การดูแลผู้ป่วยในสังคมจึงต้องมีความสัมพันธ์กับความเชื่อในเรื่องข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ ที่เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมตามระบบความเชื่อนั้น การละเลยมุมมองทางสังคมเสมือนหนึ่งเป็นการตีตราให้ผู้ป่วยมีอาการมาก

ยิ่งขึ้น การดูแลผู้ป่วยจิตเวชให้ได้ผลดี เราจะต้องพยายามลดตราบาปให้กับผู้ป่วย โดยการเข้าใจ สมมติฐานที่แท้จริงของการเกิดตราบาป ป้องกันพฤติกรรมที่เกิดจากความเชื่อที่มาจากวัฒนธรรมของ ชุมชนที่ได้เข้าไปกระทำซ้ำๆ กับผู้ป่วยจิตเวชอย่างไม่รู้ตัว ดังนั้น การดูแลผู้ป่วยจิตเวชในชุมชนให้ ได้ผลดีที่สุด คือการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์และการเกี่ยวโยงกับวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้ผู้ป่วยที่อยู่ใน ชุมชนได้รับการปฏิบัติจากครอบครัวและชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรมและความเชื่อนั้น การ ปฏิบัติเช่นนี้เป็นการเยียวยาทั้งผู้ป่วยและเยียวยาสังคมที่ผู้ป่วยอาศัยอยู่ การเรียนรู้บริบทของสังคมจึง เป็นสิ่งสำคัญที่บุคลากรสาธารณสุขทุกระดับควรได้คำนึงถึง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้าน สุขภาพในชุมชน ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญที่จะขับเคลื่อนระบบสุขภาพของชุมชนให้เกิดผลดี อันจะนำมาสู่การอยู่ร่วมกันของผู้ป่วยและชุมชนได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

บรรณานุกรม

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ.[บรรณาธิการ] (2547) *ชาติพันธุ์กับการแพทย์*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- กระทรวงสาธารณสุข. กรมสุขภาพจิต . *สรุปผลการดำเนินงานด้านสุขภาพจิต* .
www.dmh.go.th เข้าถึงเมื่อ 3 กรกฎาคม 2550.
- คณิศร เต็งรัง .(2550). ความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับคนไข้ในกระบวนการดูแลรักษา.
ใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (บรรณาธิการ). *วัฒนธรรมสุขภาพกับการเยียวยา: แนวคิดทางสังคมและมานุษยวิทยาการแพทย์*. นนทบุรี : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- ชาติชาย มุกสง .(2550) นิยามสุขภาพและความหมายของความเจ็บป่วย. ใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (บรรณาธิการ). *วัฒนธรรมสุขภาพกับการเยียวยา: แนวคิดทางสังคมและมานุษยวิทยาการแพทย์*. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- นิวัฒน์ ฉิมพาลี (2536). ความเชื่อและวัฒนธรรม ใน *ลุ่มน้ำแม่กลอง: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จวน เครือวิชฌยาจารย์. (2537) *วิถีชีวิตชาวมอญ*. กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.
- ประชาติป กะทา. The Idiom of illness. สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ. www.shi.or.th
- ประชาติป กะทา. “การตีตราและการเดียดฉันท์” สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ. www.shi.or.th
- เพ็ญศรี ตุ๊ก และคณะ [บรรณาธิการ] (2536). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พันธุ์ณา กิตติรัตนไพบูลย์ (2542) *ตราบาปและโรคทางจิตเวช ใน จิตเวชศาสตร์สำหรับประชาชน*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์.
- มธุรส ศิริสถิตย์กุล .(2550). ความไม่เท่าเทียมด้านสุขภาพและการตีตรา: ปัจจัยและผลกระทบทางสังคมของความเจ็บป่วย. ใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ (บรรณาธิการ). *วัฒนธรรมสุขภาพกับการเยียวยา : แนวคิดทางสังคมและมานุษยวิทยาการแพทย์*. นนทบุรี: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2547) *ความเชื่อและการปฏิบัติเกี่ยวกับการเจ็บป่วย. ใน สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาการแพทย์ หน่วยที่ 11 – 15*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สมรัก ชูวานิชวงศ์ ขอสิทธิให้ผู้ช่วยบ้าง. www.tddf.or.th/mppt 46/mppt.

สมภาพ เรื่องตระกูลและคณะ. [บรรณาธิการ] (2536) *คู่มือจิตเวชศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรือนแก้ว.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2547) [บรรณาธิการ] *ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ ลุ่มน้ำแม่กลอง*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มติชนจำกัด.

สุเทพ สุนทรเกษม (2548). *ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษา
อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติและการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์*.
กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี. (2546) .8 *ชาติพันธุ์ในราชบุรี*. มปป.

อมวาลี ยิ้มอำนวย (2536). *ประเพณี ความเชื่อของชาวมอญบ้านม่วง*. ใน *ลุ่มน้ำแม่กลอง :
พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.